

İntihal | Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
| This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

TÜRK HUKUKUNDA TEK SATICILIK SÖZLEŞMESİ VE İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EXCLUSIVE DISTRIBUTORSHIP CONTRACT IN TURKISH LAW AND ITS EVALUATION IN TERMS OF ISLAMIC LAW

Emrah Gökmen*

ÖZ

Ticari hayatın dinamizmi yeni uygulamaların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Hayatın içerisinden çıkan birçok uygulama hukukî zemine taşınmakta ve hukukî düzenlemelerin konusu yapılmaktadır. Hukukî zemine taşınan fakat unsurlarıyla birlikte bir hukukî düzenleme konusu yapılmayan sözleşmeler *sui generis* nitelik arz etmektedirler. Tek satıcılık sözleşmesi, ticarete malların yeni ve etkili yöntemler yoluyla pazarlanmasına yönelik ihtiyaca cevap niteliğinde ortaya çıkan bir hukukî müessese olmuştur. Bu sözleşme ile sağlayıcı, tek satıcıya kendisinin mallarını belirli bir bölgede münhasıran satma yetkisini vermekte, tek satıcı da bu malların pazarlanmasını ve sürümünün artırılması yükümlülüğünü üstlenmektedir. Çeşitli sektörlerde yaygın bir şekilde uygulaması bulunan ve İslam hukuku bakımından “yeni olan” bu sözleşmenin, günümüz Türk hukukundaki teorisi ortaya konulduktan sonra İslam hukuku açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. İslam hukuku, değişmez ilkeleri ile çelişmeyen yeniliklere karşı değildir. Bu açıdan, tek satıcılık sözleşmesinin İslam hukuk anlayışı perspektifinden incelenmesi bu çalışmanın ana konusudur. Bu çalışmada İslam hukukunun yeni sözleşme tiplerine yönelik tutumuna dair genel bir tasavvur da sunulmuş olmaktadır.

Anahtar Kelimeler İslam Hukuku, Safkateyn Yasağı, Sui Generis Sözleşme, Tek Satıcılık Sözleşmesi, Tek Satıcılık Hakkı.

* Araştırma Görevlisi. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İslam Hukuku Ana Bilim Dalı.
0000-0002-5470-2716 emrahgokmen@istanbul.edu.tr

Bu eser Creative Commons Alıntı-Gayri Ticari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

ABSTRACT

The dynamism of commercial life leads to the emergence of new practices. Many practices emerging from life are brought to the legal ground and made the subject of legal regulations. Contracts that are brought to the legal ground but are not made the subject of a legal regulation with their elements are *sui generis*. The exclusive distribution contract has become a legal institution that has emerged in response to the need for marketing goods through new and effective methods in trade. With this contract, the supplier authorises the one seller to sell its goods exclusively in a certain region, and the one seller undertakes the obligation to increase the marketing and release of these goods. This contract, which is widely applied in various sectors and which is “new” in terms of Islamic law, needs to be evaluated in terms of Islamic law after the theory in today’s Turkish law is put forward. Islamic law is not against innovations that do not contradict its immutable principles. In this respect, analysing the exclusive distribution contract from the perspective of Islamic law is the main subject of this study. In this study, a general concept of the attitude of Islamic law towards new types of contracts is also presented.

Keywords Islamic Law, Safkateyn Prohibition, Sui Generis Contract, Exclusive Distribution Contract, Exclusive Selling Right.

GİRİŞ

Ekonomi ve sanayi alanındaki gelişmeler, üretilen malların pazarlanması ve bu alanda yeni ve etkili yöntemlerin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Hem ulusal hem de uluslararası düzeyde sağlayıcının ürettiği malların, piyasanın koşullarını ve müşteri kitlesini iyi bilen kişilere verilmesi etkili pazarlama ihtiyacına cevap verebilecektir. Bu işin, bu iş üzerine özel bir mesai harcayan tek satıcılara verilmesi uygulamadan doğmuş yeni bir pazarlama yöntemidir. Tek satıcılık günümüzde yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Tek satıcılığın ilk uygulamaları genel olarak 18. yüzyılda bira sektöründe, bunun dışındakiler ise 19. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. Bu dönemlerde karara bağlanan davalardan anlaşıldığı kadarıyla tek satıcılığa konu olan şeyler; balık yemi, yiyecek ve keyif verici maddeler, temizlik malzemesi, kozmetik malzemeler, çiçekler, ev aletleri gibi birçok türden oluşmaktaydı.¹ Sağlayıcı ile tek satıcı arasında kurulan tek satıcılık sözleşmesi ile sağlayıcı, mallarını daha iyi pazarlayabilmenin ötesinde, üretimde kaliteyi artırma ve daha iyi rekabet koşullarına sahip olma imkânlarını elde etmektedir. Tek satıcı da sağlayıcıdan malı satın alarak üçüncü kişilere sattığında aradaki farkı kazanç olarak almaktadır. Bu çalışma ile asıl olarak tek satıcılık sözleşmesinin İslâm hukuku açısından irdelenmesi hedeflenmektedir. Çalışma planında, tek satıcılık sözleşmesinin -yakın dönemde ortaya çıkmış bir sözleşme olması itibarıyla- önce Türk hukukunda bu sözleşmenin ana hatlarıyla teorik bir çerçevesi sunulmakta, bu teorik çerçeve üzerine bina edilmek üzere ikinci kısımda İslâm hukuku açısından tek satıcılık sözleşmesi incelenmektedir.

I. TÜRK HUKUKUNDA TEK SATICILIK SÖZLEŞMESİ

A. GENEL OLARAK SÖZLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜ VE İSİMSİZ SÖZLEŞMELER

Sözleşme özgürlüğü; sözleşme yapıp yapmama, sözleşmenin tarafını seçme, sözleşmenin biçimini seçme, sözleşmenin içeriğini değiştirme, sözleşme tipini seçme ve sözleşmeyi ortadan kaldırma özgürlüklerini kapsar.² Sözleşme özgürlüğü çerçevesinde kişiler, kanunî sözleşme tiplerinden saparak kanunun öngörmediği bir sözleşme tipini belirleyebilirler.³ Liberal bir anlayışa dayanan borçlar hukukunun mantığı, kişilerin eşit durumda oldukları varsayımından hareketle aralarındaki sözleşmeyi diledikleri gibi düzenleyebilmelerine olanak tanımak yönündedir. Ancak uygulamada her zaman bu şekilde olmamakta, kimi hâllerde sözleşmenin zayıf olan diğer

¹ Detaylı bilgi için bkz. Hasan İşgüzar, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, İstanbul: Dayınlarlı Hukuk Yayınları, 1989, s. 53-55.

² Aydın Zevkliler ve K. Emre Gökyayla, *Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri*, 20. Bastı, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2020, s. 8-10.

³ Saibe Oktay, "İsimsiz Sözleşmelerin Geçerliliği, Yorumu ve Boşlukların Tamamlanması", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 55/S. 1-2 (2011), s. 267; Fikret Eren, "İsimsiz Sözleşmelerin Genel Teorisi", *Türk Borçlar Hukuku Açısından İsimsiz Sözleşmeler Sempozyumu*, ed. Z. İpek Yücer Aktürk, Ankara: Yetkin Yayınları, 2022, s. 15.

tarafının korunması gerekmektedir. Bu gibi hâller için TBK'nın 26'nci⁴ ve 27'nci⁵ maddeleri bir sınır koymaktadır.⁶

Roma hukukunda sözleşme (*contractus*), taraflar arasında iradelerin uyuşması sonucunda meydana gelen, *ius civile* tarafından tanınan ve bir *actio* ile güvence altına alınan anlaşmadır. Dolayısıyla günümüzden farklı olarak Roma hukukunda sözleşmeler sınırlı sayıda olduğundan bir "sözleşmeler sistemi" geçerlidir.⁷ Öte yandan, *ius civile* tarafından tanınmayan ancak *praetor* ve imparatorluk hukuku tarafından ihtiyaçlara binaen korunabilen anlaşmalar ise *pactum* olarak isimlendirilmiştir. İsimli sözleşmeler (*contractus innominati*), ticarî ve ekonomik hayatın gelişmesiyle birlikte, *pactum*'lar aracılığıyla *ius civile* sözleşmeler sisteminin genişlemesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.⁸

Türk borçlar hukukunda sözleşmeler, isimli sözleşmeler ve isimli sözleşmeler olarak ikiye ayrılmaktadır. Sözleşme özgürlüğünün bir görünümü olan sözleşme tipini belirleme serbestisi ile kişiler, gerek kanunda⁹ düzenlenmiş çeşitli sözleşmelere ilişkin unsur ve şartları birleştirerek gerekse de kanunda düzenlenen sözleşmelerin unsurlarına tamamen yabancı, kendine özgü unsurları bulunan sözleşmeleri kararlaştırarak "isimli sözleşme" meydana getirebilmektedirler.¹⁰ İsimli sözleşmelerin bir ismi bulunmaktaysa da, bunlar özel ve ayrıntılı bir şekilde [esaslı unsurlarıyla (*essentialia negotii*) birlikte] kanunda düzenlenmediği için bu şekilde isimlendirilmektedir.¹¹ İsimli sözleşmeler; karma sözleşmeler, bileşik sözleşmeler ve *sui generis* (kendine özgü) sözleşmelerden oluşur.¹² İsimli sözleşmelerde eksik olan borçlar kanunundaki özel hükümlerdir; yoksa borçlar kanunun genel hükümleri burada da uygulanır.¹³

Sui generis sözleşmeler, kanunda düzenlenen sözleşmelere ilişkin unsurları kısmen veya tamamen içermeyen, kendilerine özgü unsurlardan oluşan, "gerçek anlamda yeni oluşumlar gösteren" sözleşmelerdir.¹⁴ *Sui generis* sözleşmeler, çoğunlukla ihtiyaçtan doğan ve hakkında uygulanabilir hazır bir hüküm bulunmayan sözleşmeler olduğu için bunlar bakımından yorum ve hukuk yaratma faaliyeti önem kazanmaktadır. Sözleşmede tarafların iradeleri doğrultusunda

⁴ "...kanunda öngörülen sınırlar içinde..."

⁵ "Kanunun emredici hükümlerine, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusu imkânsız olan sözleşmeler kesin olarak hükümsüzdür."

⁶ Rona Serozan, Başak Baysal, ve Kerem Cem Sanlı, *Borçlar Hukuku Özel Bölüm*, Güncellenmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 61-65, 100; Fikret Eren, "İsimli Sözleşmelere İlişkin Bazı Sorunlar", *Prof. Dr. Turgut Akıntürk'e Armağan*, İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2008, s. 90.

⁷ Bülent Tahiroğlu, *Roma Borçlar Hukuku*, İstanbul: Der Yayınları, 2016, s. 125-127; Türkân Rado, *Roma Hukuku Dersleri Borçlar Hukuku*, 16. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2021, s. 42-43.

⁸ Tahiroğlu, *Roma Borçlar Hukuku*, s. 257; Rado, *Roma Hukuku Dersleri Borçlar Hukuku*, s. 121-122.

⁹ "Kanun" ifadesi TBK başta olmak üzere tüm kanunları kapsamaktadır.

¹⁰ Zevkliler ve Gökyayla, *Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri*, s. 11.

¹¹ Eren, "İsimli Sözleşmelerin Genel Teorisi", s. 13-14; Oktay, "İsimli Sözleşmelerin Geçerliliği, Yorumu ve Boşlukların Tamamlanması", s. 263-264.

¹² Fahrettin Aral ve Hasan Ayrancı, *Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Tıpkı 12. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2019, s. 56; Bunun aksini düşünenler de bulunmakta, bileşik sözleşmeleri isimli sözleşme olarak görmemektedirler. Örnek olarak bkz. Eren, "İsimli Sözleşmelerin Genel Teorisi", s. 16.

¹³ Oktay, "İsimli Sözleşmelerin Geçerliliği, Yorumu ve Boşlukların Tamamlanması", s. 275.

¹⁴ Zevkliler ve Gökyayla, *Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri*, s. 12; Oktay, "İsimli Sözleşmelerin Geçerliliği, Yorumu ve Boşlukların Tamamlanması", s. 275; Mustafa Alper Gümüş, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler Cilt-1*, 3. Baskı, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2013, s. 4; Aral ve Ayrancı, *Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri*, s. 56.

¹⁵ Aral ve Ayrancı, *Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri*, s. 56.

belirledikleri hususlar öncelikle uygulama alanı bulur.¹⁶ Bunlarda yer alan boşluklar tarafların farazî iradeleri esas alınarak güven ilkesi çerçevesinde doldurulur.¹⁷ Eğer bu sözleşme tipinde oluşan bir örf ve âdet hukuku varsa hâkim bunu dikkate alır.¹⁸ Kanunî tipe özgü kuralların kıyas yoluyla uygulanması, bu mümkün değilse hâkimin TMK'nın 1'inci maddesi uyarınca kural yaratması gündeme gelir.¹⁹

Sui generis sözleşmelerden biri de -hukukî niteliği başlığında detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere- tek satıcılık sözleşmesidir. Bu sözleşmeyi *sui generis* yapan unsurlar, satılanın art arda sağlanması ve satış bakımından çevre sınırlaması yapılmasıdır.²⁰

Sözleşme özgürlüğü kapsamında kişiler, kural olarak tek satıcılık sözleşmesini yapabilmele birlikte, bu özgürlüğün de kimi sınırları bulunduğundan, tek satıcılık sözleşmesinin de bazı sınırlarının olduğundan söz etmek gerekir. Bu açıdan tek satıcının zararına ağır koşullara yer verilmesi, özellikle oldukça uzun bağlilik süresi ve oldukça fazla mal satın alma yükümlülüğü öngörülmesi karşısında TBK'nın 27'nci maddesi kuralı çerçevesinde ahlaka aykırılık butlanı gündeme gelir. Ayrıca genel işlem koşulları denetimi de burada söz konusu olabilir.²¹

B. TEK SATICILIK SÖZLEŞMESİ

1. Tanımı

Tek satıcılık sözleşmesindeki “tek” sözcüğü kişiye tanınmış tek satış hakkını, “satıcılık” sözcüğü ise kişiye tanınan yetkinin ne olduğunu ifade etmektedir.²² Tek satıcılık sözleşmesi, bir kimsenin (tek satıcının), üreticinin veya toptancının ürünlerini belirli bir bölgede rakipsiz (tekel) olarak pazarlaması (distribütörlük) konusunda yapılan anlaşmadır²³. Çerçeve niteliğindeki tek satıcılık sözleşmesi, tam iki tarafa borç yükleyen ve sürekli borç doğuran bir sözleşmedir.²⁴ Tek satıcılık sözleşmesinin daha kapsamlı bir tanımı, “*Tek satıcılık sözleşmesi, yapımçı ile tek satıcı arasındaki hukuki ilişkileri düzenleyen çerçeve niteliğinde öyle bir sözleşmedir ki, bununla yapımçı, mamüllerinin tamamını veya bir kısmını belirli bir bölgede tekele sahip olarak satmak üzere tek satıcıya bedeli karşılığında göndermeyi, buna karşılık tek satıcı da, sözleşme konusu malları kendi adına ve hesabına satarak bu malların sürümünü arttırmak için*

¹⁶ Eren, “İsimsiz Sözleşmelerin Genel Teorisi”, s. 26.

¹⁷ Oktay, “İsimsiz Sözleşmelerin Geçerliliği, Yorumu ve Boşlukların Tamamlanması”, s. 292.

¹⁸ Eren, “İsimsiz Sözleşmelerin Genel Teorisi”, s. 26.

¹⁹ Serozan, Baysal, ve Sanlı, *Borçlar Hukuku Özel Bölüm*, s. 100-101.

²⁰ İpek Yücer Aktürk, *İsimsiz Sözleşme Genel Teorisi ve Uzaktan Öğretim Sözleşmesi*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2016, s. 52.

²¹ Serozan, Baysal, ve Sanlı, *Borçlar Hukuku Özel Bölüm*, s. 116.

²² Ahmet M. Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*, Genişletilmiş 3. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, 2021, s. 23.

²³ Serozan, Baysal, ve Sanlı, *Borçlar Hukuku Özel Bölüm*, s. 115; Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*, s. 23; Gümüş, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler Cilt-I*, s. 9; Satıcı için “tek temsilci”, “pazarlamacı”, “fabrika temsilcisi”, “yetkili satıcı”, “genel temsilci”, “satış temsilcisi”, “tek satış hakkı sahibi”, “tek satıcı”, “sözleşme ile bağlı satıcı” gibi terimler kullanılmıştır. Bunlar içerisinde “tek satıcı” isimlendirmesini, sözleşmenin günümüz yaygın ismiyle uyumu nedeniyle tercih etmekteyiz. Tek satıcı ile yapımçı arasındaki ilişki için de “tek satış sözleşmesi”, “satış sözleşmesi”, “tek satış hakkı”, “satış lisansı”, “temsilci sözleşmesi”, “satıcı sözleşmesi”, “sözleşme ile bağlı satıcılık sözleşmesi” gibi farklı terimler kullanılmıştır. (İşgüzar, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 4.)

²⁴ Fikret Eren, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*, 9. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2021, s. 1039.

faaliyette bulunma yükümlülüğünü üstlenir." şeklindedir.²⁵ Tek satıcılık sözleşmesi -her ne kadar birbirlerinin aynı olmasalar da- bayilik sözleşmesi olarak da anılmaktadır.²⁶

2. Unsurları

a. Süreklilik

Büyük çapta mal üreten sağlayıcılar, ürettikleri malların sürümünün artırılması ihtiyacını gidermek için tek satıcı ile belirli veya belirsiz bir süre boyunca ancak *sürekli* bir biçimde malların satın alınarak pazarlanması üzerinde anlaşırlar.²⁷ Bir sözleşmenin sürekli olup olmadığı karakteristik edimlerin niteliğine göre belirlenir. Tek satıcılık sözleşmesinin "süreklilik" niteliği, tek satıcıya münhasır bölgede satış hakkının verilmesi, tek satıcının sürümü artırma ve sağlayıcının menfaatlerini koruma, sağlayıcının da tek satıcının faaliyetlerini destekleme ve sözleşmeyle belirlenen bölgede diğer satıcılara satış yapmama edimlerinden gelir.²⁸

b. Kendi Adına ve Hesabına Hareket

Tek satıcı, sağlayıcıdan satın aldığı malları kendi adına ve hesabına, rizikosu da kendisine ait olmak üzere sattığı için ekonomik açıdan bağımsızdır.²⁹ Bu unsuru ile tek satıcı, acenteden ayrılır.³⁰

c. Tek Satış Hakkı

Sözleşmeyle belirlenen bölge içerisinde tek satış hakkının tek satıcıya verilmesi tek satıcılık sözleşmesinin ismine de yansıyan temel bir unsurdur. Buna göre sağlayıcı, sözleşmede belirlenen bölge için tek satıcı haricinde başka bir kimseyi satışla yetkilendiremez.³¹ Böylelikle tek satıcı, bulunduğu coğrafi bölgede marka içi rekabete girmeden sağlayıcının mallarını alarak bu malları üçüncü kişilere satma yetkisini elde etmektedir.³² Tek satıcılık sözleşmesinde satış konusu malın çeşidi, miktarı, fiyatı, ödeme tarzı, satış bölge ve zamanı belirtilmiş olmalıdır.³³

²⁵ İsgüzar, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 14; Halûk Tandoğan, "Tek Satıcılık Sözleşmesi", *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi* 11/4 (1982), s. 1.

²⁶ Serozan, Baysal, ve Sanlı, *Borçlar Hukuku Özel Bölüm*, s. 115; Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*, 23; Ancak belirtilmesi gerekir ki tek satıcılık sözleşmesi bayilik sözleşmesinin bir alt türü gibidir. Zira bayilik sözleşmesinde tek satış hakkının tanınması zorunlu değildir Buradan hareketle tek satıcılık sözleşmesi, tek satış hakkı verilen bir bayilik sözleşmesi olarak tanımlanabilir. Bkz. Alev Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, 1. Baskı, İstanbul: Platon Plus Yayıncılık A.Ş. Yayınları, 2023, s. 54.

²⁷ İsgüzar, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 14-15.

²⁸ Salih Önder Yeşiltepe, "Tek Satıcılık Sözleşmesinin Öğretide Benzer Olarak Belirtilen Sözleşmelerden Ayırt Edilmesi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 13/S. 1-2 (2007), s. 150; Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 27, 51.

²⁹ İsgüzar, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 15; Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 29; Şener Akyol, *Borçlar Hukuku (Özel Borç İlişkileri) I. Fasikül*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1984, s. 18; Eren, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*, s. 1042.

³⁰ Tek satıcılık sözleşmesi, satıcının menfaatine çalışma ve sadakat yükümü ve rekabet yetme yasağının varlığı bakımından acentelik sözleşmesini çağrıştırmaktadır. Bununla birlikte tek satıcılık sözleşmesi, tek satıcının kendi ad ve hesabına işlem yapması ve sürüm rizikosunu üstlenmesi yönleriyle acentelik sözleşmesinden ayrılmaktadır. (Serozan, Baysal, ve Sanlı, *Borçlar Hukuku Özel Bölüm*, s. 116.)

³¹ Tandoğan, "Tek Satıcılık Sözleşmesi", s. 2; İsgüzar, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 18.

³² Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 22.

³³ Eren, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*, s. 1040; Tandoğan, "Tek Satıcılık Sözleşmesi", s. 2; Bu sınırlandırmalarla ilgili daha geniş bilgi için ayrıca bkz. Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 23-26.

d. Sürümü Artırma Faaliyetinde Bulunma

Tek satıcılık sözleşmesinin yapılması ile asıl olarak sağlayıcının ürettiği malların piyasada sürümünün arttırılması hedeflenmektedir. Bu nedenle sözleşmede öngörülme dahi tek satıcının bu yükümlülüğü kendiliğinden doğar.³⁴ Tek satıcı, piyasadaki mal durumu ile alıcıların isteklerini sürekli izleyerek tek satış hakkının bulunduğu bölgede gerekli piyasa araştırmasını ve müşteri propagandasını yapmakla yükümlüdür.³⁵

3. Tarafların Yükümlülükleri ve Hakları

Tek satıcılık sözleşmesinin tarafları, sağlayıcı ve tek satıcıdır. Sağlayıcının; sözleşme konusu malları teslim, tek satıcı ile iş birliği yapma, sözleşme bölgesine doğrudan doğruya satış yapmama gibi yükümlülükleri vardır.³⁶ Tek satıcının da sağlayıcının mallarını alım, sürümü arttırmak için faaliyette bulunma, sağlayıcıya onun menfaatlerini korumak üzere bilgi verme, sağlayıcının menfaatlerini koruma yükümlülüğü kapsamında sır saklama ve rekabet yasağı gibi çeşitli yükümlülükleri bulunmaktadır.³⁷ Hem sağlayıcı hem de tek satıcı, burada sayılan yükümlülükler uyulmaması hâlinde diğer taraf aleyhine uygulanabilir müeyyidelere başvurmak hakkını haizdir.³⁸ Bunlara ek olarak sağlayıcı, sözleşme ilişkisinin kapsamına göre tek satıcıya talimat verme hakkına sahiptir.³⁹

4. Hukukî Niteliği

Tek satıcılık sözleşmesinin hukukî niteliğinin ne olduğu hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Tarihsel süreçte tek satıcılık sözleşmesi, başlangıçta acentelik sözleşmesi, sonrasında satış sözleşmesi,⁴⁰ bundan sonra vekâlet sözleşmesi olarak nitelendirilmiştir.⁴¹ Serozan'a göre tek satıcılık sözleşmesi; satış, vekalet,⁴² acente, ortaklık⁴³ ve garanti sözleşmelerinin bir "kıрма"sıdır⁴⁴. Gerçekten de tek satıcılık sözleşmesi burada sayılan sözleşmeler ile kimi açı(lar)dan benzerlik gösterir. Ancak tek satıcılık sözleşmesi kanunda düzenlenmiş bu sözleşmelerden pek çok açıdan farklılaşmaktadır.⁴⁵ Her şeyden önce bu sözleşme, tarafların sözleşmenin tipini belirleme özgürlüğüne dayalı olarak ticaret hayatının ihtiyaçlarından

³⁴ Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 30.

³⁵ Eren, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*, s. 1043.

³⁶ İlgüzar, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 85-97; Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 61 vd.

³⁷ İlgüzar, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 69-85.

³⁸ Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 61, 71.

³⁹ İlgüzar, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 98.

⁴⁰ Satış sözleşmesi ile tek satıcılık sözleşmesi (sağlayıcının mallarını tek satıcıya satması) mal ile paranın değişimi nedeniyle benzerlik gösterir. Satıcı malı kendisine satan üretici veya toptancı ile uzun süreli bir ilişki kurmaz. Tek satıcılık sözleşmesinde ise tek satıcı satacağı malı kendisine satan ile sürekli bir ilişki içerisinde ve bu ilişkide münhasırlık söz konusudur. (Akyol, *Borçlar Hukuku (Özel Borç İlişkileri) I. Fasikül*, s. 21; Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*, s. 25; İlgüzar, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 37-38.)

⁴¹ Akyol, *Borçlar Hukuku (Özel Borç İlişkileri) I. Fasikül*, s. 19.

⁴² Tek satıcılık sözleşmesi, vekalet sözleşmesinden bağımlılık unsurunun yoğunluğunun daha az olması, sürekli borç doğuran tarzda yapıma zorunluluğu ile azil ve istifa kurumlarının güven ve sürekli borç doğuran yapısı nedeniyle uygulanamaması açılarından ayrılmaktadır. Bkz. Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 48-49.

⁴³ Tek satıcılık sözleşmesi, adi ortaklık sözleşmesinden kâr elde edip paylaşmak gibi bir amacın bulunmaması, hem sağlayıcının hem de tek satıcının bağımsızlığının esas olması, üçüncü kişilere karşı sorumluluğun bireysel olması yönlerinden farklılaşmaktadır. Bkz. Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 56.

⁴⁴ Serozan, Baysal, ve Sanlı, *Borçlar Hukuku Özel Bölüm*, s. 116.

⁴⁵ Bu hususlar bir sonraki başlıkta her bir sözleşme tipi bakımından ayrı ayrı ele alınmaktadır.

doğmuştur.⁴⁶ Ayrıca tek satıcılık sözleşmesi kanunda unsurları ile birlikte düzenlenmemiştir. Günümüzde -bizim de katıldığımız- tek satıcılık sözleşmesinin hukukî niteliğinin *sui generis* sözleşme olduğuna dair hâkim bir kanaat bulunmaktadır.⁴⁷

5. Tek Satıcılık Sözleşmesinin Benzer Sözleşmelerden Ayırt Edilmesi

Tek satıcılık sözleşmesinin *sui generis* niteliğinin tebarüz ettirilmesi için hiçbir tanımlı sözleşmeye uymayan bu sözleşme tipinin benzer sözleşmelerden hangi yönlerden ayrıldığıнын net bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Bu nedenle burada tek satıcılık sözleşmesine benzeyen kimi sözleşmelerin tek satıcılık sözleşmesinden ayrılan yönlerine işaret edilecektir.

Acente,⁴⁸ sözleşmeye aracılık eden acente ve sözleşme yapan acente olmak üzere iki türdür. Bunlardan tek satıcılık sözleşmesine benzeyen tür, sözleşme yapmaya yetkili acentedir. Tek satıcılık sözleşmesini acentelik sözleşmesinden ayırt eden başlıca unsur bağımsızlıktır. Acentelik sözleşmesinde acente müvekkili adına ve hesabına hareket etmekteyken, tek satıcı sürüm riskini de üstlenerek sözleşme konusu malları kendi adına ve hesabına satar.⁴⁹ Nitekim TTK'nın 106 ve 107'nci maddeleri acentenin yetkilerini sınırlandırır. Bunun dışında hem acentelik sözleşmesinde hem de tek satıcılık sözleşmesinde sürümü artırma yükümlülüğü bulunmakla birlikte bu yükümlülük, acentelik sözleşmesindeki sadakat yükümlülüğünden doğan bir yan yükümlülük iken, tek satıcılık sözleşmesinde asli edim yükümlülüklerinden birini oluşturur.⁵⁰ Bir diğer fark, tek satıcının, sağlayıcıdan satın almış olduğu malı üçüncü kişilere satarak aradaki fiyat farkından kazanç sağlarken, acentenin kazancının müvekkilinin kendisine ödediği ücret olmasıdır.⁵¹ Ayrıca acentelik sözleşmesinde acentenin tekel hakkı sözleşmeyle bertaraf edilebilirken, tek satıcılık sözleşmesinde böyle bir durum söz konusu değildir.⁵²

⁴⁶ Bu husus Yargıtay'ın yeni tarihli kararlarından birinde şöyle ifade edilmiştir: “*Tek satıcılık sözleşmesi, ticari hayatın gerekleri doğrultusunda, sözleşme serbestisi ilkesi çerçevesinde ortaya çıkmış sui generis bir sözleşmedir.*” Yarg. 11. HD., E. 2020/5477 K. 2022/2637 T. 31.3.2022 (www.lexpera.com.tr)

⁴⁷ İşgüzar, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 28, 36; Akyol, *Borçlar Hukuku (Özel Borç İlişkileri) I. Fasikül*, s. 19; Yücer Aktürk, *İsimsiz Sözleşme Genel Teorisi ve Uzaktan Öğretim Sözleşmesi*, s. 52; Eren, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*, s. 1044; Samet Can Olgaç, *Tek Satıcılık Sözleşmesi ve Tek Satıcının Denkleştirme İstemi*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 31-32; Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 41; Arslan Kaya, *Türk Ticaret Kanunu Şerhi Acentelik*, 2. Baskı, İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2016, s. 277; Yeşiltepe, “Tek Satıcılık Sözleşmesinin Öğretide Benzer Olarak Belirtilen Sözleşmelerden Ayırt Edilmesi”, s. 147.

⁴⁸ 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun (TTK) 102 ila 123. maddeleri arasında düzenlenmiştir. 102'nci maddeye göre “*Ticari mümessil, ticari vekil, satış memuru veya işletmenin çalışanı gibi işletmeye bağlı bir hukuki konuma sahip olmaksızın, bir sözleşmeye dayanarak, belirli bir yer veya bölge içinde sürekli olarak ticari bir işletmeyi ilgilendiren sözleşmelerde aracılık etmeyi veya bunları o tacir adına yapmayı meslek edinen kimseye acente denir.*”

⁴⁹ Kaya, *Türk Ticaret Kanunu Şerhi Acentelik*, 278; Mustafa İsmail Kaya, *Acentelik Hukuku*, 1. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi, 2014, s. 57; Yeşiltepe, “Tek Satıcılık Sözleşmesinin Öğretide Benzer Olarak Belirtilen Sözleşmelerden Ayırt Edilmesi”, s. 152; Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 46.

⁵⁰ Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 47.

⁵¹ Şaban Kayıhan, *Türk Hukukunda Acentelik Sözleşmesi*, Güncellenmiş 5. Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2018, s. 74; Kaya, *Acentelik Hukuku*, s. 57.

⁵² Kayıhan, *Türk Hukukunda Acentelik Sözleşmesi*, s. 75; Kaya, *Acentelik Hukuku*, s. 59; Yeşiltepe, “Tek Satıcılık Sözleşmesinin Öğretide Benzer Olarak Belirtilen Sözleşmelerden Ayırt Edilmesi”, s. 154.

Hizmet sözleşmesinde⁵³ temel unsur, işçinin işverene bağımlı olarak işgörmesidir. Dolayısıyla bu unsur, kendi adına ve hesabına (bağımsız) hareket eden tek satıcıdan farklılaşmaktadır.⁵⁴ Bir başka açıdan hizmet sözleşmesinde işçi, sözleşmede belirlenen ücrete hak kazanırken; tek satıcılık sözleşmesinde tek satıcı, sattığı mallardan elde ettiği kârı kazanç olarak alır.⁵⁵

Vekâlet sözleşmesinde⁵⁶, vekil genellikle müvekkil adına ve hesabına, bazen de kendi adına fakat müvekkili hesabına hareket eder. Bu yönüyle tek satıcılık sözleşmesindeki bağımsızlık burada yoktur. Bir başka açıdan, vekâlet sözleşmesinin sürekli borç doğuran bir şekilde yapılması zorunlu değildir. Tarafların ekonomik menfaatleri ile aralarındaki güvenin gerektirmesi nedeniyle sürekli olması gereken tek satıcılık sözleşmesi, vekâlet sözleşmesinden ayrılmaktadır. Diğer bir fark sona erme biçimlerinde görülür: Vekâlet sözleşmesinde vekilin azli ve istifa kurumları kanunda düzenlenmişken, tek satıcılık sözleşmesinin güvene dayalı ve sürekli borç ilişkisi doğuran yapısı gereği bu kurumlar uygulanabilir değildir.⁵⁷

Eser sözleşmesindeki⁵⁸ yüklenicinin bir sonuç/eser meydana getirme yükümlülüğünden farklı olarak, tek satıcının satış ve sürümü artırma yükümlülüğü, gerekeni yapmakla yerine getirilmiş olur. Tek satıcı gereken tüm çabayı göstermesine rağmen satış ve sürüm artmıyorsa onun bir sorumluluğu doğmaz.⁵⁹ Ayrıca tek satıcılık sözleşmesindeki münhasırlık şartı eser sözleşmesinde yoktur.

Satış sözleşmesi⁶⁰ ani edim yükümlülüğü içerirken, tek satıcılık sözleşmesi sürekli edim yükümlülüğü içerir.⁶¹ Ancak çerçeve sözleşme niteliğindeki tek satıcılık sözleşmesi kapsamındaki birel satış sözleşmeleri birer satış sözleşmesidir ve buna ilişkin hükümlere tâbidir.⁶²

Satış için tevdi sözleşmesinde satış için alan sözleşmeye konu taşınır bir malı kararlaştırılan bedel karşılığında kendi adına ve hesabına üçüncü kişiye satmak üzere almakta, satış için alan kararlaştırılan sürede söz konusu bedeli satış için bırakana ödemeyi üstlenmektedir.⁶³ Tek satıcılık sözleşmesinde tek satıcının malların mülkiyetini kazanması için satış için tevdi sözleşmesinde olduğu gibi malların satılmış olması gerekmemektedir.⁶⁴ Ayrıca tek satıcının sahip

⁵³ “Hizmet sözleşmesi, işçinin işverene bağımlı olarak belirli veya belirli olmayan süreyle işgörmeyi ve işverenin de ona zamana veya yapılan işe göre ücret ödemeyi üstlendiği sözleşmedir.” (6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu (TBK) m. 393)

⁵⁴ Yeşiltepe, “Tek Satıcılık Sözleşmesinin Öğretide Benzer Olarak Belirtilen Sözleşmelerden Ayırt Edilmesi”, s. 164-165.

⁵⁵ Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 48.

⁵⁶ “Vekâlet sözleşmesi, vekilin vekâlet verenin bir işini görmeyi veya işlemini yapmayı üstlendiği sözleşmedir.” (TBK m. 502)

⁵⁷ Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, 49; Yeşiltepe, “Tek Satıcılık Sözleşmesinin Öğretide Benzer Olarak Belirtilen Sözleşmelerden Ayırt Edilmesi”, 167.

⁵⁸ “Eser sözleşmesi, yüklenicinin bir eser meydana getirmeyi, iş sahibinin de bunun karşılığında bir bedel ödemeyi üstlendiği sözleşmedir.” (TBK m. 470)

⁵⁹ Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 50.

⁶⁰ “Satış sözleşmesi, satıcının, satılanın zilyetlik ve mülkiyetini alıcıya devretme, alıcının ise buna karşılık bir bedel ödeme borcunu üstlendiği sözleşmedir.” (TBK m. 207)

⁶¹ Bkz. “Süreklilik” unsuru.

⁶² Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 51.

⁶³ Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 52.

⁶⁴ Yeşiltepe, “Tek Satıcılık Sözleşmesinin Öğretide Benzer Olarak Belirtilen Sözleşmelerden Ayırt Edilmesi”, s. 160.

olduğu tek satış hakkı satış için tevdi sözleşmesinde bulunmamaktadır. Satış için tevdi sözleşmesinde satış için alanın malların sürümünü artırma yükümlülüğü de yoktur.⁶⁵

Tek satıcılık sözleşmesinde tek satıcı kendi ticaret unvanını veya tanıtıcı işaretlerini kullanabilmektedir. Franchise sözleşmesinde ise franchise alan franchise verenin marka ve işletme adını kullanmak, franchise sistemine tamamen uyum sağlamak ve müşteriler nezdinde tek bir imajla ortaya çıkmak zorundadır.⁶⁶ Bunun yanında franchise sözleşmesinde franchise verenin franchise alana talimat verme ve onu denetleme hakkı vardır; dolayısıyla franchise alan franchise verene tek satıcıya nazaran çok daha fazla bağımlıdır.⁶⁷ Franchise sözleşmesinde sürümü destekleme, tek satıcılık sözleşmesinde sürümü artırma yükümlülüğü bulunmaktadır.⁶⁸ Tek satıcılık sözleşmesinden farklı olarak franchise sözleşmesinde franchise veren franchise alana ticari kimi bilgileri aktarmaktadır.⁶⁹ Franchise sözleşmesinden farklı olarak tek satıcılık sözleşmesinde tek satıcıya tanınan tek satış hakkı zorunlu bir unsurdur.⁷⁰

Tek satıcılık sözleşmesini bayilik sözleşmesinden ayırt eden nokta, bayilik sözleşmesinde dağıtıcının lehine münhasır satış/dağıtım hakkı verilmesinin zorunlu olmamasıdır.⁷¹ Bunun haricinde tek satıcılık sözleşmesi, bayilik sözleşmesinin özel bir görünümü olarak değerlendirilebilir. Bu durumda tek satıcılık sözleşmesi, bayiye münhasır dağıtım hakkı verilen bir bayilik sözleşmesi olmaktadır.⁷²

Adi ortaklık sözleşmesinde⁷³ kâr elde edip dağıtmak esasken, tek satıcılık sözleşmesinde böyle bir gaye bulunmamaktadır.⁷⁴ Tek satıcılık sözleşmesinde bağımsızlık esas olup adi ortaklık sözleşmesindeki gibi bir ortaklık ilişkisi yoktur.⁷⁵

Tek satıcılık sözleşmesinde tek satıcı kendi adına ve hesabına, komisyonculuk sözleşmesinde⁷⁶ komisyoncu kendi adına fakat müvekkili hesabına hareket etmektedir.⁷⁷ Diğer farklar; komisyonculuk sözleşmesinin sürekli borç ilişkisi niteliğinde olmaması, komisyoncunun sürümü artırma yükümlülüğünün bulunmaması ve komisyoncunun kendisine verilen malların maliki olmayıp bunların satımı üzerinden belirli bir yüzde ücret alabilmesidir.⁷⁸

⁶⁵ Yeşiltepe, s. 160.

⁶⁶ Hasan Ali Güçlü, *Franchise Sözleşmesi*, 2. Baskı, İstanbul: Aristo Yayınevi, 2020, s. 63; Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 53.

⁶⁷ Umut Yeniocak, *Franchise Sözleşmesi*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016, s. 94.

⁶⁸ Güçlü, *Franchise Sözleşmesi*, s. 61.

⁶⁹ Güçlü, *Franchise Sözleşmesi*, s. 62.

⁷⁰ Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 54; Güçlü, *Franchise Sözleşmesi*, s. 62; Yeniocak, *Franchise Sözleşmesi*, s. 94.

⁷¹ Elif İlkey Nurcu, *Bayilik Sözleşmesi*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 68.

⁷² Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 54.

⁷³ “Adi ortaklık sözleşmesi, iki ya da daha fazla kişinin emeklerini ve mallarını ortak bir amaca erişmek üzere birleş-tirmeyi üstlendikleri sözleşmedir.” (TBK m. 532)

⁷⁴ Yeşiltepe, “Tek Satıcılık Sözleşmesinin Öğretide Benzer Olarak Belirtilen Sözleşmelerden Ayırt Edilmesi”, s. 161.

⁷⁵ Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 56; Yeşiltepe, “Tek Satıcılık Sözleşmesinin Öğretide Benzer Olarak Belirtilen Sözleşmelerden Ayırt Edilmesi”, s. 162.

⁷⁶ “Alım veya satım komisyonculuğu, komisyoncunun ücret karşılığında, kendi adına ve vekâlet verenin hesabına kıymetli evrak ve taşınırın alım veya satımını üstlendiği sözleşmedir.” (TBK m. 532)

⁷⁷ Yeşiltepe, “Tek Satıcılık Sözleşmesinin Öğretide Benzer Olarak Belirtilen Sözleşmelerden Ayırt Edilmesi”, s. 156.

⁷⁸ Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 56-57; Yeşiltepe, “Tek Satıcılık Sözleşmesinin Öğretide Benzer Olarak Belirtilen Sözleşmelerden Ayırt Edilmesi”, s. 156.

6. Sona Ermesi

Tek satıcılık sözleşmesi, sağlayıcı ve tek satıcı arasında bu sözleşmenin unsurlarından biri olan “süreklilik”e dayanan bir güven ilişkisi kurar. Böyle bir ilişkide her iki tarafın da menfaatleri bulunmakta olup sözleşmenin sürdürülmesi önem arz eder. Bununla birlikte kimi hâllerde bu sözleşmenin sona erdirilmesi gerekebilir.

Tek satıcılık sözleşmesi kendiliğinden sona erdirilebileceği gibi, bir hukuki işlem yoluyla da sona erdirilebilir. Tek satıcılık sözleşmesi; sözleşme süresinin sona ermesi, taraflardan birinin ölümü veya gaipliğine karar verilmesi, taraflardan biri tüzel kişi ise tüzel kişiliğinin sona ermesi, ehliyet kaybı, iflas ve imkânsızlık hâllerinde kendiliğinden sona erer.⁷⁹ Tek satıcılık sözleşmesinin kendiliğinden sona ermediği hâllerde taraflar anlaşarak (*ikâle*) veya taraflardan birinin sözleşmeyi feshi⁸⁰ yoluyla sözleşme bir hukukî işlem ile sona erdirebilir.⁸¹

7. Tek Satıcının Denkleştirme Talebi

Tek satıcılık sözleşmesinde acentede düzenlenen denkleştirme talebine ilişkin hükümlerin uygulanmasına ilişkin olarak “açıkça ve doğrudan” bir ifadenin yer almadığı dönemde bu hükümler kıyasen uygulanmaktaydı.⁸² Ancak mevcut durumda tek satıcılık sözleşmesi kanunda⁸³ “açıkça ve doğrudan” şekilde zikredilmiştir. Bu bakımdan denkleştirme talebine ilişkin hükümler tek satıcılığa doğrudan uygulanacaktır.⁸⁴

Tek satıcılık sözleşmesinin sona ermesinin önemli sonuçlarının başında denkleştirme talebi gelir. Bu talep, tek satıcının tek satıcılık sözleşmesi süresince sağlayıcıya ait malların marka değerini oluşturarak bir müşteri çevresi geliştirmesi ve sözleşme sona erdikten sonra da sağlayıcının bu çevreden yararlanmaya devam etmesi karşısında, tek satıcının herhangi bir hak sahibi olmamasının hakkaniyetle bağdaşmayacağı düşüncesine dayanmaktadır. Hakkaniyet ilkesinin bir gereği olarak, belirli şartların varlığı hâlinde, tek satıcılık sözleşmesi sona erdikten

⁷⁹ Detaylı bilgi için ayrıca bkz. Kübra Dağ, *Tek Satıcılık Sözleşmesinin Sona Ermesi ve Sona Ermenin Hukuki Sonuçları*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 23-41; Özer Seliçi, *Borçlar Kanununa Göre Sözleşmeden Doğan Sürekli Borç İlişkilerinin Sona Ermesi*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1976, s. 65-101; Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 92-95.

⁸⁰ Fesih, bozucu yenilik doğuran bir haktır. Fesih, olağan fesih ve olağanüstü fesih olmak üzere ikiye ayrılır. Olağanüstü feshi olağan fesihten ayıran feshin, akdi veya kanunî bir fesih sebebine dayanmasıdır. Fesih sebebi; ölüm, ödemedi aciz hali olabileceği gibi, genel olağanüstü fesih sebebi olarak haklı sebep de olabilir. Detaylı bilgi için ayrıca bkz. Seliçi, *Borçlar Kanununa Göre Sözleşmeden Doğan Sürekli Borç İlişkilerinin Sona Ermesi*, s. 115.

⁸¹ Detaylı bilgi için ayrıca bkz. Dağ, *Tek Satıcılık Sözleşmesinin Sona Ermesi ve Sona Ermenin Hukuki Sonuçları*, s. 42-53; Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 95-110.

⁸² Mehmet Koç, *Acentenin Denkleştirme İstemi (Portföy Tazminatı)*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2020, s.103-105; Burak Sak, *Dağıtım Sözleşmelerinde Denkleştirme İstemi (TTK m. 122)*, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 154-155; Henüz yasal düzenlemenin bulunmadığı dönemde de bu görüş savunulmaktaydı. Örnek olarak bkz. Ercüment Erdem, “Tek Satıcılık Sözleşmesinde Denkleştirme Talebi (Müşteri Tazminatı)”, *Bilgi Toplumunda Hukuku Ünal Tekinalp’e Armağan Cilt I*, ed. Hüseyin Ülgen, Arslan Kaya, ve Gül Okuyan Nilsson, 1. Baskı, İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2003, s. 107-108.

⁸³ TTK m. 122/5 hükmünde şöyle geçmektedir: “...hakkaniyete aykırı düşmedikçe, tek satıcılık ile benzeri diğer tekel hakkı veren sürekli sözleşme ilişkilerinin sona ermesi hâlinde de uygulanır.”

⁸⁴ Kaya, *Türk Ticaret Kanunu Şerhi Acentelik*, s. 280.

sonra taraflar arasında oluşan dengesizliğin giderilmesi amacıyla tek satıcıya belirli bir miktar ödeme yapılmaktadır.⁸⁵

Denkleştirme talebi, “tek satıcının sözleşme ilişkisinin sona ermesi nedeniyle sağlayıcıya kazandırdığı müşteri çevresini kaybetmesi nedeniyle doğan zararın, sağlayıcının, oluşturulmuş olan bu müşteri portföyünden yararlanmaya devam ederek elde ettiği kazanç ile denkleştirilmesi”dir.⁸⁶ Denkleştirme talebi, “müşteri tazminatı”, “portföy tazminatı”, “portföy akçesi”, “portföy hakkı”, “denkleştirme istemi” gibi isimlerle de anılmaktadır.⁸⁷

Tek satıcılık sözleşmesi özelinde denkleştirme talebine hükmedilebilmesi için; taraflar arasında tek satıcılık ilişkisinin bulunması, tek satıcılık sözleşmesinin, sağlayıcı tarafından haklı nedenle feshi dışında bir sebeple sona ermiş olması, sağlayıcının, sözleşmenin sona ermesinden sonra da, tek satıcının oluşturduğu müşteri çevresinden menfaat sağlaması, tek satıcının sözleşmenin sona ermesi nedeniyle kayba uğraması ve hakkaniyete uygun olması şartlarının bir arada bulunması gerekmektedir.⁸⁸

Denkleştirme miktarına ilişkin TTK m. 122/2 hükmünde “*son beş yıllık faaliyeti sonucunda aldığı yıllık komisyon veya diğer ödemelerin ortalaması*” şeklinde bir üst sınır belirlenmiş olmakla birlikte, bunu somut olayın koşullarını dikkate alarak belirleyecek olan hâkimdir.⁸⁹ Denkleştirme talebi, TTK m. 122/4 hükmü gereği bir yıllık süre içerisinde ileri sürülmelidir.⁹⁰ Bu süre tek satıcılık sözleşmesinin sona erdiği tarihten itibaren başlar.⁹¹ TTK m. 124/4 hükmü uyarınca denkleştirme hakkından önce veya ileriye etkili olarak feragat edilemez.

Denkleştirme talebinden doğan davalarda yetkili mahkeme, TTK’da özel bir hüküm bulunmadığından, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun (HMK) m.6/1 hükmü gereği “davalı gerçek veya tüzel kişinin davanın açıldığı tarihteki yerleşim yeri mahkemesi”dir. Denkleştirme talebi tek satıcılık sözleşmesinden kaynaklandığı için sözleşmenin ifa edildiği yer mahkemesi (HMK m. 10) de yetkilidir. Tek satıcı tacir ise her iki taraf da tacir olduğundan, taraflar HMK m. 17 hükmü uyarınca yetki sözleşmesi yapmak suretiyle yetkili mahkemeyi belirleyebilirler. Böyle bir belirleme yapılırsa dava yalnızca belirlenen mahkemede açılabilir (HMK m. 17).

⁸⁵ Olgaç, *Tek Satıcılık Sözleşmesi ve Tek Satıcının Denkleştirme İstemi*, s. 95; Denkleştirme talebinin hukukî niteliği hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Acenteye sosyal yardım etme düşüncesi, sebepsiz zenginleşme hükümleri, malvarlığı zararının giderilmesi (tazminat) görüşleri bulunmakla birlikte, hâkim görüş bu talebin sözleşme kapsamında ifa edilen bir edimin karşılığı olduğu yönündedir. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Hümeysra Yılmaz, *Acentenin Denkleştirme İstemi*, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 33-37; Muhammet Emin Bingöl, “TTK M. 112 Kapsamında Denkleştirme İsteminin Hukuki Niteliği”, *Sorumluluk Hukuku Seminerler*, ed. Başak Baysal, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2016, s. 141-169.

⁸⁶ Olgaç, *Tek Satıcılık Sözleşmesi ve Tek Satıcının Denkleştirme İstemi*, s. 96.

⁸⁷ Sak, *Dağıtım Sözleşmelerinde Denkleştirme İstemi (TTK m. 122)*, s. 138; Olgaç, *Tek Satıcılık Sözleşmesi ve Tek Satıcının Denkleştirme İstemi*, s. 98; Kaya, *Türk Ticaret Kanunu Şerhi Acentelik*, s. 245.

⁸⁸ Bu şartların her biri hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. Olgaç, *Tek Satıcılık Sözleşmesi ve Tek Satıcının Denkleştirme İstemi*, s. 111-139; Kaya, *Türk Ticaret Kanunu Şerhi Acentelik*, s. 281-284.

⁸⁹ Olgaç, *Tek Satıcılık Sözleşmesi ve Tek Satıcının Denkleştirme İstemi*, s. 139; Erdem, “Tek Satıcılık Sözleşmesinde Denkleştirme Talebi (Müşteri Tazminatı)”, s. 111.

⁹⁰ Bu sürenin hak düşürücü nitelikte mi yoksa zaman aşımı niteliğinde mi olduğu tartışmalıdır. Bu konu hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. Sak, *Dağıtım Sözleşmelerinde Denkleştirme İstemi (TTK m. 122)*, s. 271-283.

⁹¹ Kaya, *Türk Ticaret Kanunu Şerhi Acentelik*, s. 273.

8. Rekabet Hukuku Hükümleri Bakımından Değerlendirilmesi

Serbest piyasa ekonomisinin temel ilkelerinden biri olan rekabet, çalışma ve sözleşme özgürlüğünden doğmakta ve anayasal düzeyde güvence altına alınmaktadır. Rekabet hukuku bağlamında tek satıcılık sözleşmesi ele alındığında, bu sözleşmenin tek satıcıya tanıdığı tek satış hakkı ve sözleşmenin tek satıcıya yüklediği rekabet yasağı açılarından ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir.

Tek satıcının tek satış hakkı, aynı markalı malların farklı satıcıları arasındaki rekabeti anlamına gelen “marka içi rekabet”i sınırlamaktadır.⁹² Tek satıcılık sözleşmesi özelliği gereği tarafların özgürlüklerine birtakım sınırlamalar getirirse de, ürünlerin tek satıcının bilgi ve tecrübesinin de etkisiyle kolay bir şekilde dağıtımının ve satış sonrası hizmetin sağlanması ile sağlayıcının üretime odaklanarak daha fazla üretim gerçekleştirebilmesi yönleriyle rekabet hukukunun hedeflediği kaliteli mal ve hizmete katkı sağlamaktadır.⁹³ Benzer bir şekilde, tüketici taraf da ürüne daha çabuk ve kolay ulaşabilmekte, muhtemel sorunlara daha hızlı cevap alabilmektedir. Tek satıcılık sözleşmesinin kurucu tarafı olan sağlayıcının hedefi piyasada tekel oluşturmak suretiyle rekabeti sınırlandırmak değil, kendi ürünlerinin pazarlama faaliyetinin güvence altına alınarak geliştirilmesidir.⁹⁴

4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun’un (RKHK) 4’üncü maddesinde belirtilen rekabeti sınırlayan anlaşmaların yasaklanması hükmü aynı kanunun 5’inci maddesi bağlamında Rekabet Kurulu’nun karar vermesi hâlinde muafiyet dolayısıyla uygulanmayabilmektedir. Tek satıcılık sözleşmesinin temel unsuru olan tek satıcıya tek satış hakkının verilmesi Tebliğ kapsamında muafiyetten yararlanmaya engel değildir.⁹⁵

Tek satıcılık sözleşmesinde tek satıcının rekabet etmeme yükümlülüğü sözleşme süresince ve sözleşme bitiminden sonra olmak üzere iki türdür. Sözleşme süresince rekabet etmeme yükümlülüğünün kaynağı sadakat ve sağlayıcının menfaatlerini koruma yükümlülüğüdür. Bu kapsamda olmak üzere tek satıcı, piyasadaki diğer sağlayıcıların markasını taşıyan malları sağlayıcının izni olmaksızın satamaz.⁹⁶ Sözleşmenin sona ermesiyle birlikte sadakat yükümlülüğüne dayanan rekabet etmeme yükümlülüğü sona erer. Ancak ticari ve teknik bilginin günümüz koşullarındaki değeri bu bilginin saklanması gerektirmektedir. Bunu sağlamak için de sözleşme sonrasında rekabet yasağı kararlaştırılabilmektedir.⁹⁷ Tek satıcılık sözleşmesinde sağlayıcının menfaatlerinin korunması ve bu sözleşmeyle kurulan taraflar arasındaki güven ilişkisinin kötüye kullanımının önlenmesi amaçlarıyla tek satıcının sözleşmenin sona ermesinden sonra bir yıl daha rekabet etmemesi kararlaştırılabilir. Ancak bunun için, rekabet etmeme

⁹² Tuğba Tatlı, “Tek Satıcılık Sözleşmesinde Tek Satıcının Tekel Hakkının Rekabet Hukuku Boyutuyla Değerlendirilmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 51; Meltem Küçükayhan Aşçıoğlu, *Rekabet Hukuku ve Dağıtım Sözleşmeleri*, 1. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi, 2011, s. 165-166; Gönenç Gürkaynak, *Rekabet Hukuku*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022, s. 208.

⁹³ Beyza Yiğitbaşı, “Tek Satıcının Rekabet Etme Yasağı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021, s. 49-50.

⁹⁴ Yiğitbaşı, “Tek Satıcının Rekabet Etme Yasağı”, s. 51.

⁹⁵ Salih Önder Yeşiltepe, “Tek Satıcılık Sözleşmesinde Tekel Hakkının Üçüncü Kişilere Karşı İleri Sürülmesi”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4/S. 2 (2017), s. 148.

⁹⁶ Yiğitbaşı, “Tek Satıcının Rekabet Etme Yasağı”, s. 64.

⁹⁷ Yiğitbaşı, “Tek Satıcının Rekabet Etme Yasağı”, s. 59.

hükümü, sözleşme konusu mal ve hizmetlere ilişkin olmalı, sözleşme süresince tek satıcının faaliyetinde bulunduğu yer ve araçlar ile sınırlı olmalı ve sağlayıcı tarafından tek satıcıya devredilen know-how'ı korumak için zorunlu olması gerekmektedir.⁹⁸ Aksi halde tek satıcının çalışma ve rekabet hakkı orantısız bir biçimde sınırlanmış olur. Ayrıca bilgi ve tecrübenin yayılmasının engellenmesi nedeniyle toplumsal ve ekonomik gelişimin zayıflayacağından hareketle kamusal menfaatin zedelenmesi durumu ortaya çıkar. Tek satıcılık sözleşmesi özelinde rekabet yasağı sözleşmesinin geçerliliğine ilişkin özel bir düzenleme bulunmaması da genel sınırlamalar olarak 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu (TMK)'nin 23'üncü maddesi, TBK'nın 26 ve 27'nci maddeleri, TTK'nın 123'üncü maddesi ve RKHK düzenlemeleri uygulama alanı bulacaktır.⁹⁹

Tek satıcılık sözleşmelerinde üçüncü kişilerin paralel ticaret yapma haklarını zedeleyen hükümler yer alması RKHK'nın 4'üncü maddesine aykırılık teşkil edeceğinden geçersizdir.¹⁰⁰ Benzer şekilde Kanun'un 5'inci maddesinde yer alan "ilgili piyasanın önemli bir bölümünde rekabetin ortadan kalkmaması" koşulunu sağlamayan bir tek satıcılık sözleşmesinin bireysel muafiyetten yararlanması söz konusu olmayacaktır.¹⁰¹

I. TEK SATICILIK SÖZLEŞMESİNİN İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. GENEL OLARAK

Tek satıcılık sözleşmesi günümüz İslam hukuku çalışmalarında, "ticarî vekalette münhasırlık" olarak çevirebileceğimiz, "el-vekâletü't-ticâriyyetü'l-hasriyye" şeklinde nitelendirilerek ele alınmıştır.¹⁰² Bu çalışmalar Batı hukukundan iktibas edilen kanunları esas alarak hazırlanmış olup oradaki sistematigi ve kavramları kullanmışlardır. Yine bu eserlerde vekil (tek satıcı) ile müvekkilin (sağlayıcı) yükümlülükleri de ele alınmıştır. Ancak bunlar ilk bölümde Türk hukuku üzerinden çerçevesini oluşturduğumuz teori içerisinde neredeyse aynen yer aldığından burada bunlara ayrıca değinilmeyecektir. Bu çalışmada ise daha ziyade tek satıcılık sözleşmesinin İslam hukuku bağlamında temellendirilmesine yer verilmekte, İslam hukuku açısından problemleri görülebilecek noktalar üzerinden tek satıcılık sözleşmesi değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

B. İSLÂM HUKUKUNDA SÖZLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

İslâm hukukunun klasik doktrininde sözleşme özgürlüğüne ilişkin iki farklı yaklaşımın olduğu görülmektedir.¹⁰³ Bunlardan ilki, *nassta* çerçevesi çizilen sözleşmeler haricinde yeni

⁹⁸ Dağ, *Tek Satıcılık Sözleşmesinin Sona Ermesi ve Sona Ermenin Hukuki Sonuçları*, s. 82.

⁹⁹ Yiğitbaşı, "Tek Satıcının Rekabet Etme Yasağı", s. 121.

¹⁰⁰ Yeşiltepe, "Tek Satıcılık Sözleşmesinde Tekel Hakkının Üçüncü Kişilere Karşı İleri Sürülmesi", s. 149.

¹⁰¹ Yeşiltepe, "Tek Satıcılık Sözleşmesinde Tekel Hakkının Üçüncü Kişilere Karşı İleri Sürülmesi", s. 149.

¹⁰² Örnek olarak bkz. Eşref Resmî Enis Ömer, "el-Vekâletü't-ticâriyye el-hasriyye fi'l-fikhil'l-İslâmî ve'l-kânûn", *Yüksek Lisans Tezi, Câmîatü Necâh Vataniyye*, 2012, s. 41.

¹⁰³ Doktrinde Haçkalı, bu görüşleri üç başlıkta incelemektedir. Bunlar; tarafların irade serbestisini tanımayan "daraltıcılar", örfü dikkate alan "orta yolu takip edenler" ve tarafların iradelerini esas alan ve serbesti tanıyan "genişlik taraftarları" şeklindedir. Detaylı bilgi için ayrıca bkz. Abdurrahman Haçkalı, "İslâm Hukuku Açısından Akit Serbestisi Prensibi", *Dini Araştırmalar*, C. 5/S. 13 (t.y.), s. 124; Benzer bir tasnif Zeydân tarafından da yapılmıştır.

sözleşme tiplerinin oluşturamayacağını ifade etmektedir. İkinci görüş ise *nass* dışında da insanların İslâm hukukunun genel prensiplerine uyarak yeni sözleşme tipleri oluşturmada serbest olduklarını düşünmektedir.¹⁰⁴ Kanaatimizce de daha isabetli gözükten görüş, zamanın değişimiyle birlikte ihtiyaçların da değişeceği ve bunun bir sonucu olarak da yeni sözleşme türlerinin hukuk düzenine girebileceğini kabul eden ikinci görüştür.¹⁰⁵ Senhûrî de klasik doktrinde geçen isimli sözleşmelerin o dönem çoğunlukla uygulanan sözleşmeler olduğunu belirterek günümüz koşullarında yeni sözleşme tiplerinin geliştirilebileceğini belirtmektedir.¹⁰⁶ Hem sözleşmeler, kişilerin ihtiyaçları doğrultusunda meydana çıkmış ve hukuk düzeni tarafından objektif bir zemine taşınmış hukukî işlemler olduklarına göre, kişilerin ihtiyaçları paralelinde yeni sözleşmeler oluşturmaları onların doğal haklarındandır.¹⁰⁷ Nitekim sözleşme özgürlüğü uygulamada yer bulmuş, ihtiyaç çerçevesinde yeni sözleşme tipleri ortaya çıkmış, sözleşme genel teorisine uygunluğu ölçüsünde bunlar hukuk düzenine girmiştir.¹⁰⁸ Sözleşme özgürlüğü, kişilerin sözleşme yapıp yapmama, sözleşmenin içeriğini düzenleme ve tipini seçme, sözleşmeyi sona erdirmeyi kapsayan bir özgürlüktür.¹⁰⁹

İslâm hukuku, kural olarak kişilerin iradelerine önem vermekle ve geniş bir sözleşme özgürlüğü tanımakla birlikte, kişilerin ve özellikle de toplumun maslahatına aykırı düşen ve adaleti zedeleyen durumlarda gerek sözleşme kurma serbestisine gerekse de sözleşmeyi düzenleme serbestisine sınırlar getirebilmektedir.¹¹⁰ Nitekim hiçbir özgürlük sınırsız değildir. İslâm borçlar hukukunun dayandığı iktisadi arka plan İslâm iktisadıdır. Bu arka plana tek satıcılık hakkının değerlendirilmesinde özellikle müracaat edileceğinden, şimdilik ilgili başlığa atıfla yetinilmektedir.

Sözleşmeyi düzenleme özgürlüğünün sözleşme tipini tayin ve içeriğini tayin olmak üzere iki görünümü vardır.¹¹¹ İslâm hukukçuları sözleşmeleri, isimli sözleşmeler (*el-ukûdü'l-müsemma*) ve isimsiz sözleşmeler (*el-ukûd gayrû'l-müsemma*) olarak ikiye ayırmaktadırlar.¹¹²

Bkz. Abdülkerim Zeydân, *İslâm Hukukuna Giriş*, çev. Ali Şafak, 13. Baskı, İstanbul: Kayhan Yayınları, 2020, s. 530 vd.

¹⁰⁴ Halit Çalı, “İslâm Borçlar Hukukunda Akit Serbestisi ve Genel Olarak Sınırlamaları”, *Dinî Araştırmalar*, C. 7/S. 19 (2004), s. 286; Bu görüşün delilleri hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. Hüseyin Karayaka, “Akit Hürriyetinin Kur’ânî Dayanakları”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 36 (2020), s. 233-248.

¹⁰⁵ Aynı yönde bkz. Çalı, “İslâm Borçlar Hukukunda Akit Serbestisi ve Genel Olarak Sınırlamaları”, s. 286; Karayaka, “Akit Hürriyetinin Kur’ânî Dayanakları”, s. 251; Mustafa Ahmed Zerka, *İslâm Hukuku I*, çev. Servet Armağan, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2006, s. 390; Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler*, 1. Baskı, Konya: Tekin Kitabevi, 2014, s. 6.

¹⁰⁶ Senhûrî Abdürrezzâk Ahmed, *Mesâdirü'l-hak fi'l-fikhi'l-İslâmî*, c. 1, Kahire: Câmîatü'd-Devli'l-Arabiyye, 1954, s. 81.

¹⁰⁷ Ali Bardakoğlu, “İslâm Hukukunda Akit Hürriyeti ve Akdi Şartlar Açısından Bu Hürriyetin Sınırı”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1 (1983), s. 9.

¹⁰⁸ TDV Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Hayreddin Karaman, İstanbul: TDV Yayınları, 1989, “Akid” maddesi, s. 253.

¹⁰⁹ Bardakoğlu, “İslâm Hukukunda Akit Hürriyeti ve Akdi Şartlar Açısından Bu Hürriyetin Sınırı”, s. 9.

¹¹⁰ Recep Özdirek, *İslâm Hukukunda Akdin Sınırları*, İstanbul: Yedirenk, 2010, s. 39-40; Şüheda Nur Apaydın, “Türk ve İslâm Hukukunda Sözleşmenin İçeriğini Düzenleme Özgürlüğü ve Sınırları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023, s. 45-46.

¹¹¹ Çalı, “İslâm Borçlar Hukukunda Akit Serbestisi ve Genel Olarak Sınırlamaları”, s. 285.

¹¹² Senhûrî Abdürrezzâk Ahmed, *Nazarîyyetü'l-akd*, Beyrut: el-Mecmaü'l-İlmi'l-Arabî el-İslâmî, 1934, s. 122-123; Servet Armağan, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku (Temel Bilgiler-Kaynaklar)*, İstanbul: Işık Akademi Yayınları, 2009, s. 178; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku 2*, 9. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2016, s. 59.

İsimli sözleşmeler, hukuk düzeninin kendilerine isim verdiği ve unsurlarıyla birlikte düzenlediği sözleşmelerdir.¹¹³ Bunun aksine olarak isimsiz sözleşmeler de hukuk düzeninin özel bir şekilde düzenlemediği sözleşmelerdir.¹¹⁴ Sözleşme özgürlüğünde belirttiğimiz üzere, İslâm hukukunun genel prensiplerine aykırı olmamak kaydıyla taraflar hukuk düzenince henüz tanımayan bir sözleşmeyi (isimsiz sözleşme) de yapabilirler.¹¹⁵ İsimsiz sözleşmeler, hukuk düzeninde düzenlenmiş diğer sözleşmelerin unsurlarının karışımı şeklinde (karma sözleşme) veya hukuk düzeninde öngörülmemiş unsurlardan oluşan bir sözleşme (*sui generis* sözleşme) şeklinde oluşturulabilirler.¹¹⁶ İslâm hukuku açısından *sui generis* sözleşme, tarafların, sözleşmeyi düzenleme serbestisi çerçevesinde, temel kaynaklar ile klasik hukuk doktrininde yer almayan unsurları belirledikleri sözleşme türü olarak tanımlanabilir.

C. BİREL SATIŞ SÖZLEŞMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tek satıcılık sözleşmesi, sözleşmeyi düzenleme özgürlüğü çerçevesinde, isimsiz-*sui generis* bir sözleşme türü olarak hukuk düzenince öngörülmemiş unsurları bir araya getirdiği için öncelikle İslâm sözleşme teorisindeki sözleşmenin içeriğine ilişkin koşullar bağlamında incelenmelidir. Tek satıcılık sözleşmesinin temel özelliklerinden biri, bu sözleşmenin, taraflar arasında somut bir satış ilişkisi kurmayıp tek satıcıya sözleşme konusu mallar üzerinde tek satış hakkının verildiği, buna karşılık tek satıcının da söz konusu malların sürümünü artırmayı üstlendiği çerçevede bir sözleşme ilişkisi kurmasıdır.¹¹⁷ Buna dayalı olarak tek satıcılık sözleşmesinde konu bakımından incelenecek olan birel satış sözleşmelerinin konusudur.

Sözleşmenin konusu sözleşme türüne göre değiştiğinden,¹¹⁸ yeni bir sözleşme tipinin ortaya çıktığı bir durumda¹¹⁹ sözleşme konusu ön plana çıkmaktadır. Ehliyet, şart gibi diğer hususlar genel sözleşme teorisinde yer alan hükümlere tâbidir. Bu nedenle burada bunlar üzerinde durulmayacak, meselenin odak noktası olan sözleşmenin konusu irdelenecektir. Sözleşmenin içeriğine/konusuna ilişkin şartlar, Hanefîlere göre kendi içerisinde ayrılmış ve satılan malın mevcut veya mümkün olması ve hukukî işleme uygun olması *in'ikad* (kuruluş), satan kişinin mülkiyet ve yetkisi altında olması *nefâz* (yürürlük), belirli ve bilinebilir olması ile mevcutsa kabzedilmesi *sıhhat* şartı olarak değerlendirilmiştir.¹²⁰ Burada bu şartlar, tek satıcılık sözleşmesi bakımından sorun oluşturma potansiyelleri dikkate alınarak sıralanmıştır.

Tek satıcılık sözleşmesinde birel satış sözleşmesinin konusunun hukukî işleme uygun (*mütekavvim*) olması gerekmektedir. Hukukî işleme uygunluk, bir şeyin alınıp satılmasında ve

¹¹³ Hüseyin Karayaka, *İslam Borçlar Hukukunda Akit Hürriyeti*, İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022, s. 48.

¹¹⁴ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku 2*, s. 59.

¹¹⁵ Abdürrezzâk Ahmed, *Mesâdirü'l-hak fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 1, s. 82; Armağan, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku (Temel Bilgiler-Kaynaklar)*, s. 179; Zerka, *İslâm Hukuku I*, s. 390, 392; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku 2*, s. 59; Mehmet Onur, *İslam Borçlar Hukukunda Risk Teorisi ve Rizikolu Akitler*, 1. Baskı, Ankara: Astana Yayınları, 2018, s. 50.

¹¹⁶ Karayaka, *İslam Borçlar Hukukunda Akit Hürriyeti*, s. 49, 325-28.

¹¹⁷ Güçlüer, *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, s. 27.

¹¹⁸ Zeydân, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 411.

¹¹⁹ Konumuz özelinde tek satıcılık sözleşmesinin konusu sağlayıcının ürettiği malları tek satıcıya satması, tek satıcının da sağlayıcının mallarını üçüncü kişilere satarak malların sürümünü artırması oluşturmaktadır. Dolayısıyla özü itibarıyla satıma konu olan bir mal söz konusudur.

¹²⁰ TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi, Ali Bardakoğlu, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, "Bey" maddesi, s. 15.

kendisinden yararlanılmasında hukuken bir engel olmamasıdır. Bu da Hanefîlere göre *mütekavvim* olmakla olur. Mecelle'nin 199'uncu maddesinde, "*Mebî'in mal-i mütekavvim olması lâzımdır.*" denilerek bu şart düzenlenmiştir. *Mütekavvim*, hukukun kendisine değer atfettiği, kullanımında ve yararlanılmasında herhangi bir yasak bulunmayan malların vasfıdır.¹²¹ Hukuken akde konu olamayan mallar da *gayri mütekavvim* olarak isimlendirilir. Bu gibi hâlde sözleşme batıldır.¹²² Mütekavvim mal, örfen veya hukuken mütekavvim olabilir. Örfen mütekavvim, o mala örfte değer verilmesi anlamına gelir ve burada bu vasfı tayin eden örfdür. Hukuken mütekavvim, o malın hukuk düzenince yasaklanmaması hâlinde gündeme gelir.¹²³ Hukukun açıkça yasakladığı şeyler herhangi bir akde konu olamaz.¹²⁴ Kur'ân-ı Kerîm'in Mâide suresinin 90'ıncı ayetinde, "*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar) ve fal okları şeytan işi birer pisliktir, bunlar kaçının ki, kurtuluşa eresiniz.*" buyurulmaktadır. Buna dayalı olarak tek satıcılık sözleşmesinin ilk örneklerinde görülen biranın bu sözleşmeye konu yapılması, biranın *mütekavvim* bir mal olmadığı gerekçesiyle mümkün değildir. Ancak Hanefîlere göre bu mallar Müslüman olmayanlar bakımından, kendi aralarındaki hukukî işlemlerde, *mütekavvim* mal hükmündedir. Dolayısıyla Müslüman olmayan iki taraf, bira satışı üzerine tek satıcılık sözleşmesi yapabilmektedir.

Birel satış sözleşmesinde sağlayıcının tek satıcıya sattığı malın mevcut veya mümkün olması lazımdır. Aksi halde sözleşme geçersizlikle maluldür. İslâm hukukunda tarafların anlaşmazlığa düşmemeleri ile aldanmamaları amacına matuf olarak alınan önlemlerden biri de sözleşme konusunun mevcut veya mümkün olmasıdır.¹²⁵ Mevcut olmayanın satıma konu edilmesi "ma'dûmun satışı" olarak ifade edilmekte ve caiz görülmemektedir.¹²⁶ Bu şart, Mecelle'nin 197'nci maddesinde, "*Mebî'in, mevcud olması lâzımdır.*" şeklinde, 198'inci maddesinde, "*Mebî'in, teslimi mümkün ve makdûr olmak lâzımdır.*" şeklinde düzenlenmiştir.

Birel satış sözleşmesinin konusu teslim edilebilir (*makdûru't-teslîm*) olmalıdır. İslâm hukukunda kişilerin karşı tarafa teslim edemeyecekleri bir şeyi akde konu etmeleri önlenmiştir. Bu şart tabiatı itibarıyla yalnızca teslimi gereken mallardaki anlaşmazlık hâline özgüdür.¹²⁷ Teslim edilemeyen bir şeyi sözleşmeye konu etmeye çalışmak, sözleşme ile güdülen insanların faydasına hizmet maksadıyla da bağdaşmaz.¹²⁸ Teslimi mümkün olmayan bir sözleşmenin konusu

¹²¹ Apaydın, "Türk ve İslam Hukukunda Sözleşmenin İçeriğini Düzenleme Özgürlüğü ve Sınırları", s. 59; Mehmet Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 7. Baskı, İstanbul: Ensar Yayınları, 2019, s. 438. Mecelle'nin 127'nci maddesinde mütekavvim mal daha geniş bir şekilde ele alınarak kendisinden yararlanılması mümkün olan şey ve ihrâz (elde etme, tasarruf altına alma) edilmiş mal olmak üzere iki anlama geldiği belirtilmiştir.

¹²² Zeydân, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 411.

¹²³ Özdirek, *İslâm Hukukunda Akdin Sınırları*, s. 157.

¹²⁴ Ali Hafîf, *İslam Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri (Eşya Hukuku ve Borçlar Hukuku)*, çev. Rahmi Yaran, 4. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018, s. 448; Özdirek, *İslâm Hukukunda Akdin Sınırları*, s. 161.

¹²⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku 2*, s. 156; Detaylı bilgi için ayrıca bkz. Karayaka, *İslam Borçlar Hukukunda Akit Hürriyeti*, s. 302-310.

¹²⁶ Vehbe Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1997, s. 3398.

¹²⁷ Ali Haydar Bölükbaşı, *İslâm Borçlar Hukukunda Niza*, 1. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022, s. 155.

¹²⁸ Özdirek, *İslâm Hukukunda Akdin Sınırları*, s. 130; Zeydân, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 416.

meclis içerisindeyken mümkün hâle gelse dahi sözleşme bätül olduğu için geçerli hâle gelemez.¹²⁹

Birel satış sözleşmesine konu edilen mal, kişinin mülkiyeti altında olmalıdır. İslâm hukukunda kişinin bir sözleşmeye konu ettiği malın onun mülkiyeti altında olması gerekliliği yine malın tesliminin mümkün olması şartının bir uzantısı olarak ve netice itibarıyla taraflar arasında çıkabilecek uyuşmazlığı önlemek adına bir şart olarak aranmıştır.¹³⁰ Bu bağlamda tek satıcılık sözleşmesinde sağlayıcı, yalnızca mülkiyeti altında bulunan malları tek satıcıya satabilecektir. Henüz mülkiyetinde bulunmayan mallar bakımından ise böyle bir tasarrufu geçersiz kabul edilecektir.

Birel satış sözleşmesi *garar* ve *cehâlet* içermemelidir. İslâm hukukunda sözleşmenin konusunun belirli (muayyen) ve bilinebilir (mâlum) olması, yani *garar* ve *cehâlet* içermemesi, tarafların anlaşmazlığa ve aldanmaya düşmemeleri adına bir şart olarak aranmaktadır.¹³¹ Akdin konusuyla ilgili belirsizlik *garar*, bilinmezlik ise *cehâlet* kavramıyla ifade edilmektedir.¹³² Malın bilinmemesi alıcıya zarar vereceği için onun bilmesi yeterlidir; ayrıca satıcının bilmesi aranmaz.¹³³ *Garar* ve *cehâlet* akdin özünü ihlaldeki yoğunluk derecesine göre sözleşmenin fesâdına veya butlânına neden olabilmektedir.¹³⁴ Sözleşmeyi fesâda uğratabilecek yoğunluktaki *cehâlet*, *fâhiş cehâlet* olarak adlandırılır. Bu yoğunlukta olmayıp tarafları nizâyâ sevk etmeyen *cehâlet* akdin sıhhatine zarar vermez.¹³⁵ Dolayısıyla burada belirleyici olan nizâdır.¹³⁶

Birel satış sözleşmesinde sağlayıcının tek satıcıya sattığı mal, belirli ve bilinebilir özelliklerde olmalıdır. Satılan malın belirli olması, malın özelliklerinin taraflarca anlaşmazlığa düşmeyecek ölçüde belli ve bilinir olmasıyla mümkündür. İslâm hukukunun klasik eserlerindeki ifadeyle “görülmeden” bir malın satın alınması, günümüz koşullarında farklı yollarla bilgi sahibi olunması¹³⁷ halinde alıcı konumundaki tek satıcının görme muhayyerliği söz konusu olabilir. Satılan malın bilinebilir olması; malın kendisinin, cinsinin, sıfatının, miktarının ve vadenin bilinmesini içerir.¹³⁸ Sonuç olarak, tek satıcılık sözleşmesiyle tek satıcıya satılan mal belirli ve bilinebilir olduğu takdirde bu şart sağlanmış olur. Aksi halde sözleşme, söz konusu ihlalin yoğunluğuna göre fâsid veya bätül addedilir.

¹²⁹ Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, s. 3401.

¹³⁰ Özdirek, *İslâm Hukukunda Akdin Sınırları*, s. 139.

¹³¹ Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, s. 3441; Özdirek, *İslâm Hukukunda Akdin Sınırları*, s. 144; Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 16. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2019, s. 382; Zeydân, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 415; Hafif, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri (Eşya Hukuku ve Borçlar Hukuku)*, s. 448.

¹³² TDV Diyanet İslâm Ansiklopedisi, İbrahim Kâfi Dönmez, İstanbul: TDV Yayınları, 1996, “Garar” maddesi, s. 366; TDV Diyanet İslâm Ansiklopedisi, İbrahim Kâfi Dönmez, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, “Cehâlet” maddesi, s. 221; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 68, 154.

¹³³ Bölükbaşı, *İslâm Borçlar Hukukunda Niza*, s. 172.

¹³⁴ TDV Diyanet İslâm Ansiklopedisi, “Cehâlet”, s. 221.

¹³⁵ Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler*, s. 82; Zeydân, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 415.

¹³⁶ Bölükbaşı, *İslâm Borçlar Hukukunda Niza*, s. 166; Onur, *İslâm Borçlar Hukukunda Risk Teorisi ve Rizikolu Akidler*, s. 91; Niza, belirli bir husustaki anlaşmazlık ve bu anlaşmazlığın sebep olduğu çekişme durumunu ifade etmektedir. (Bölükbaşı, *İslâm Borçlar Hukukunda Niza*, s. 13.)

¹³⁷ Özdirek, *İslâm Hukukunda Akdin Sınırları*, s. 147.

¹³⁸ Her biri bakımından detaylı bilgi için ayrıca bkz. Özdirek, *İslâm Hukukunda Akdin Sınırları*, s. 149-156.

D. *SAFKATEYN* YASAĞI BAĞLAMINDA TEK SATICILIK SÖZLEŞMESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İnsanlar tarihsel süreç içerisinde farklı sebeplere dayalı olarak sözleşmelerin birleştirilmesi yoluna başvurmuşlardır. Toplumsal yaşamın karmaşıklığı ve ticari faaliyetlerdeki çeşitlilik farklı sözleşmelerin bir araya getirilmesini gerektirmiştir. Tek satıcılık sözleşmesinde de uzman kimselerin (tek satıcı) bilgisinden istifade edilerek üretilen malların daha iyi koşullarda pazarlanabilmesi ve sürümünün artırılması temin edilmekte ve tüketicilere daha yakından ulaşılabilmektedir. Bu açıklamalara dayanarak tek satıcılık sözleşmesi, sözleşmelerin birleştirilmesinde gündeme gelen nedenlerden, zaruret ve ihtiyaç ile masrafları azaltarak sürümü ve rağbeti artırma nedenlerine dayanmaktadır, denebilir.¹³⁹

Sözlükte “ses getiren vuruş, alkışlamak, el çırpma, tokat atmak” gibi anlamlara gelen *safka*, İslam hukuk terminolojisinde genellikle sözleşme anlamında kullanılmaktadır. *Safkateyn* de bir sözleşme içerisinde birden fazla sözleşme yapmaktır. *Safkateyn* (sözleşmelerin birleştirilmesi) yasağı açık bir şekilde hadislerde geçmektedir.¹⁴⁰ Sözleşmelerin birleştirilmesi, “ tarafların bir arada veya karşılıklı olmak suretiyle aynı ya da farklı türden iki veya daha çok akdi kapsayan bir sözleşme yapmalarıdır ki bu sözleşmelerden doğan borçların, hakların ve neticelerin tamamı birbirinden ayrılmayacak şekilde tek bir akdin gereğiymiş gibi ortaya çıkmasıdır.”¹⁴¹ Hz. Peygamber, bir satışta iki satışın yapılmasını (*safkateyn fi safka*) nehyetmiştir.¹⁴² Bir satışta iki satışın gerçekleştirilmesinde taraflar, belli bir eşyayı peşin olarak diğer eşyayı da vadeli olarak alıpsatmakta ancak taraflar daha sonraya bırakılan fiyat üzerinde anlaşmamaktadırlar.¹⁴³ Böyle bir durumda fiyattaki anlaşamama hali (*nizâ*) sebebiyle *safkateyn* yasaklanmış olmaktadır. Hadisten çıkan sonuç, bir satış sözleşmesinin yalnızca belirli bir fiyatı içermesidir.¹⁴⁴

Safkateyn yasağını içeren hadisteki hükmün zâhiriyle mi yoksa mefhumuyla mı amel edileceği fukahâ arasında tartışmaya sebep olmuştur. Bu tartışma bir yana, sözleşmelerin birleşmesi, İslam hukukunca yasak olan bir şeye (faiz, garar, karşılıksız menfaat gibi) dönüşmek üzere ise yasaklanmıştır. Birleşen sözleşmelerde böyle bir durum yok ise sözleşmelerde geçerli kural (tarafların karşılıklı rızalarına dayalı olarak serbestçe birden fazla sözleşme yapabilmeleri) üzere kalır ve böyle bir sözleşme mübahdır (geçerlidir).¹⁴⁵ Kısacası sözleşmelerin birleşmesi sonucu ortaya çıkan durum dikkate alınarak söz konusu durumun *safkateyn* yasağı kapsamına girip girmediği değerlendirilir. Bu bağlamda tek satıcılık sözleşmesinin temel unsuru olan tek satıcılık hakkı bağlamında gündeme gelebilecek özellikle tekellecilik (ihtikâr) yasağının, bu

¹³⁹ Mahmut Samar, *İslamî Finans Ürünlerinde Akitlerin Birleştirilmesi*, 1. Baskı, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019, s. 190, 192-193.

¹⁴⁰ Örnek olarak bkz. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 30; İbn Ebî Şeybe, el-Musannef, V, 12.

¹⁴¹ Samar, *İslamî Finans Ürünlerinde Akitlerin Birleştirilmesi*, s. 91.

¹⁴² Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 397.

¹⁴³ Ali Muhyiddin Ali Karadağı, “Ehâdisü'n-nehy an safkateyn fi safka vâhîde seneduhâ ve metnuhâ ve fikhuhâ”, *Buhûs fi fikhi'l-muâmelâti'l-mâliyyeti'l-muâsıra*, Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2001, s. 386.

¹⁴⁴ Muhammed Yusuf Saleem, *Islamic Commercial Law*, Singapore: John Wiley&Sons, 2013, s. 17.

¹⁴⁵ Hamed Fahri Azzâm, “Bir Akidde Akidlerin Birleşmesinin Hükmü ‘Çağdaş Uygulamalara Temel Bir Yaklaşım’”, çev. Ahmet İnanır, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III/5 (2015), s. 318-319; Nezih Hammad, “İctimâ' ukûd-u'l-müteaddide fi safka vâhîde”, *Kazâyâ fikhiyye muâsıra fi'l-mâl ve'l-iktisâd*, Dimâşk: Dârü'l-Kalem, 2001, s. 250.

sözleşmenin *safkateyn* yasağına girip girmediğinde belirleyici olduğu ifade edilebilir. Buna ilişkin değerlendirme bir sonraki başlıkta yapılacaktır. Ancak burada ilgili olduğu ölçüde sonucun belirtilmesi yerinde olur. Tek satıcılık sözleşmesi çerçeve niteliğinde olup bu sözleşmede iki adet birel satış sözleşmesi bir araya getirilmektedir. Tek satıcılık sözleşmesinde tek satıcılık hakkı ihtikâra yol açıyor ise birel sözleşmelerin birleştiği böyle bir sözleşme İslam hukukunca yasaklanmış bir sonuca götüreceğinden *safkateyn* yasağı kapsamında görülebilecektir.

İhtikâr yasağı haricinde bir değerlendirme yapıldığında, *safkateyn* yasağının belirsizlik oluşturacak ölçüde iki sözleşmenin birbirinden ayrılamayacak şekilde tek sözleşme halinde birleştirilmesi esasına dayandığı dikkate alındığında, tek satıcılık sözleşmesi kapsamında bir araya getirilen birel satış sözleşmelerinin böyle bir belirsizliğe yol açmayacağı ifade edilebilir. *Safkateyn* yasağı ile ilgili kaynaklarda herhangi bir sınırlandırmaya yer verilmeyişi bu yasağın genel nitelikte olduğu fikrini uyandırmaktadır. Buna rağmen herkes tarafından bilinen örf, hukukî işlemlerde belirsizlik bulunsa da taraflar arası çekişmelerin önüne geçmekte, böylece *safkateyn* yasağının kapsamı, toplumun ihtiyaç duyduğu ölçüde sınırlandırılmaktadır.¹⁴⁶ Tek satıcılık sözleşmesi ticarî hayatın pratiğinden doğup gelişen ve kullanımı yaygın bir uygulama hâline geldiği için bir örf olarak kabul edilebilir. Buradan hareketle tek satıcılık sözleşmesinin *safkateyn* yasağı kapsamında yer almadığı görülür.

E. TEK SATICILIK HAKKININ DEĞERLENDİRİLMESİ

İslâm hukuku bireylerin menfaatleri yanında toplumun menfaatlerini de aynı derecede dikkate almış, bu ikisi arasında bir çatışma olduğunda ikisi arasında denge kurulması yolunu tutmuştur. Bu gibi çatışma hallerinde dengeyi sağlamaya dönük bazı düzenlemelere gidilmiştir: Mecelle'nin 26'ncı maddesi, "*Zarar-ı âmme def için zarar-ı hâss ihtiyar olunur.*"¹⁴⁷ şeklinde, 28'inci maddesi de "*İki fesad teâruz ettikde, ehaffi irtikâb ile a'zâminin çaresine bakılır.*" şeklinde bunu düzenlemektedir. Bu hükümlerden çıkan sonuç, çatışma hâlinde toplum menfaatinin önceleneceğidir.¹⁴⁸ Nitekim "Kamu menfaatini korumak tek tek tüccarın menfaatini muhafaza etmekten daha önemli ve önceliklidir."¹⁴⁹ Toplum çıkarlarını kişi çıkarından her zaman üstün tutan bu anlayış İslâm iktisadında *sosyal adalet* kavramıyla ifade edilmiştir.¹⁵⁰

İslâm borçlar hukukunun iktisadi yaklaşımına dair bu genel bilgilerden sonra, tek satıcılık sözleşmesini bu perspektiften değerlendirmek mümkündür. Tek satıcılık sözleşmesinin esas unsurlarından biri, sağlayıcı tarafından ürettiği malların satımını gerçekleştirmek üzere tek satış hakkının tek satıcıya verilmesidir. Tek satıcının bu yetkisi, bulunduğu bölgede sağlayıcının ürettiği marka malları sadece kendisinin satabilmesini ifade eder. İslâm iktisadı piyasasının

¹⁴⁶ Samar, *İslâmî Finans Ürünlerinde Akitlerin Birleştirilmesi*, s. 188-189.

¹⁴⁷ Ali Himmet Berki, bu maddeyi izah ederken, "...bu esas İslâm Hukuku'nda âmme haklarına ve cemiyet emniyet ve nizamına ne derecelerde itina olunduğunu gösterir. Kaide cemiyetin menfaat ve zararı bahis mevzuu olan bütün meselelerde cârîdir." demektedir. Bkz. Ali Himmet Berki, *Hukuk Tarihinden İslâm Hukuku*, Ankara: Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1955, s. 100.

¹⁴⁸ Bu da İslâm iktisadının "toplumcu" yapısını gösterir. (Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler II İslâm İktisadı*, İstanbul: Kitabevi, 2005, s. 256.)

¹⁴⁹ S. M. Hasauzzaman, *İslâm İktisadının Fikhi İlkelere*, çev. Hamdi Çilingir, 1. Baskı, İstanbul: İktisat Yayınları, 2017, s. 22.

¹⁵⁰ Tabakoğlu, *İslâm İktisadına Giriş*, s. 66.

işleyişine bu işleyiş sosyal düzene zarar vermediği sürece müdahale etmez.¹⁵¹ Nitekim Hz. Peygamber, kendi döneminde piyasa fiyatlarına müdahale etmeme, narh koymama ve İslâmî ölçüler çerçevesinde esnafı alışverişlerinde serbest bırakma gibi eylemleriyle ticarete serbest piyasa ilkesini yerleştirmiştir.¹⁵² Böylelikle İslâm, şeffaf bir piyasanın oluşması için de serbest rekabete engel olan şeyleri ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

Serbest rekabete engel olarak görülebilecek şeylerden biri de tek satıcılık sözleşmesindeki tek satış hakkıdır (tekel yetkisi). Genel olarak tekelleşme, sosyal adaleti zedelemesi, toplumsal ihtiyaçları göz ardı ederek insanları zor durumda bırakması ve ahlaki bozuluşa yol açması gibi nedenlerle İslâm iktisadının ilkeleriyle bağdaşmaz.¹⁵³ Tekelleşmenin İslam hukukunda niçin yasak olduğu; maslahat, sedd-i zerîa, hakkın kötüye kullanımı, makâsıd-ı şerîa ve fikhî kaideler üzerinden anlaşılabilir. ¹⁵⁴ Maslahat açısından toplumun ekonomik düzenini bozduğu, sedd-i zerîa açısından toplumun ekonomik düzeninin bozulmasının önlenmesi gerekliliği, hakkın kötüye kullanımında bir hakkın kullanılmasının topluma zarar verdiği, makâsıd-ı şerîa açısından sonuçları diğer insanlara zarar verdiği, fikhî kaideler açısından Kur'an ve Sünnet'ten çıkarılan bu kaidelere ters düştüğü için İslam hukukunda tekelleşme yasaklanmıştır.¹⁵⁵ Bu nedenle tekelleşmeyi önleyecek tedbirler alınması gerekir.¹⁵⁶ İslam hukuku bu tedbirleri alma ve tekelleşmeyi kontrol altında tutma noktasında devleti yetkilendirmiştir.¹⁵⁷

İslâm Fıkıh Akademisi de 11-16 Ocak 2003 tarihindeki 14'üncü dönem toplantısında aldığı 132 (6/14) numaralı kararın 5'inci maddesinde tek satıcılığa yer vermiştir. İlgili karar şöyledir:

“5. Tek satıcılıkta üç durumu ayrı ayrı değerlendirmek gerekir:

a. Tek satıcılığın konusunu teşkil eden ürüne umumi ya da hususi zaruret veya ihtiyaç olmaması. Bunun sebebi söz konusu mal veya hizmetin lüks olması ve insanların onlar olmadan da yapabilmeleri veya onların emsallerinin ya da muadillerinin piyasada adil bir bedelle çokça bulunmasından dolayı sadece tek satıcıya mecbur kalınmamasıdır. Bu durumda tek satıcının müşteriyle üzerinde uzlaştığı semenden satması hakkıdır ve idarenin ya da yargının narh yoluyla müdahale etme hakkı yoktur. Zira akitlerin sıhhatinde asıl olan karşılıklı rızadır. Bunun gereği de tarafların kendilerini yükümlü tuttıkları şeydir. Aynı şekilde tek satıcının üründe tekel sahibi olması şer'an câizdir ve sahip olduğu şeyi razı olduğu ve insanların çoğuna zulüm ve zarar içermeye semene satması hakkıdır. Ona burada narh koymak câiz değildir.

¹⁵¹ Osman Eskicioğlu, *İslam Hukuku Açısından Serbest Piyasa Ekonomisi*, İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1995, s. 144; Abdullah Çolak, “İslâm'ın İktisâdî Prensipleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3/4 (2003), s. 43.

¹⁵² Hamdi Döndüren, “İslâm Hukukuna Göre Akdın Feshinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklâm-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi”, *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, Konya: Kombad Yayınları, 1997, s. 119.

¹⁵³ Tevhit Ayengin, “İslâm'da İktisadî Hayatın Ahlâkî Boyutu”, *İslâmî Araştırmalar*, 16/4 (2003), s. 658.

¹⁵⁴ Arvie Johan, “Monopoly Prohibition According to Islamic Law: A Law and Economics Approach”, *Mimbar Hukum*, 27/1 (2015), s. 169.

¹⁵⁵ Johan, Arvie Johan, “Monopoly Prohibition According to Islamic Law: A Law and Economics Approach”, s. 169-170.

¹⁵⁶ Çolak, “İslâm'ın İktisâdî Prensipleri”, s. 43.

¹⁵⁷ Ahmad Lutfi Rijalul Fikri, “Qawâ'id al-Fiqhiyyah Analysis on the Prohibition of Monopoly Practices and Unfair Business Competition: A Critical Review”, *Justica Islamica: Jurnal Kajian Hukum dan Sosial*, 18/1 (2021), s. 142.

b. Tek satıcılık sözleşmesine konu olan şeye umumi ya da hususi zaruret veya ihtiyaç olması, ihtiyacın sadece ondan giderilebilmesi, onun da gabn-i fâhiş ve haksızlık yapmadan adil semenle satması. Bu durumda devletin narh koyarak müdahalesi câiz değildir. Çünkü ürünün sadece onda bulunması ve onun tekel sahibi olması mülkünde yaptığı meşru bir tasarruftur, herhangi bir kimseye zulmetmemiş ve muhtaç insanlara zarar vermemiştir. Bu nedenle burada ona dokunulamaz.

c. Tek satıcılığın konusu olan şeye umumi ya da hususi zaruret veya ihtiyaç olması, ihtiyacın sadece ondan giderilebilmesi ve satıcının gabn-i fâhiş ya da belirlediği haksız şartlar olmaksızın satmaktan kaçınması. Bu durumda devletin muhtaçların maruz kaldıkları zulmü gidermek için cebri narh yoluyla müdahale etmesi gerekir.”¹⁵⁸

Tekelleşmeye ilişkin çeşitli olumsuzluklardan ayrı olarak tek satıcılık sözleşmesi, sağlayıcı ve tek satıcının sözleşme tipini ve içeriğini düzenleme özgürlüğü çerçevesinde bir araya gelerek akdettikleri bir sözleşmedir. Bu yönüyle piyasada kendiliğinden oluşan ve ticari hayatı bozan genel tekelleşmeden ayrılır. Bununla birlikte tek satıcılık sözleşmesi fiilî durumda piyasada serbest rekabet yıkıcı bir hâle gelir de fiyatlar fâhiş seviyelere ulaşarak gerçek ve yalın anlamda bir “tekel” oluşturma amacıyla kullanılır ve bunun sonucunda tüketici zarar görürse narh uygulaması¹⁵⁹ gibi çeşitli yöntemlerle piyasaya gerektiği ölçüde müdahale edilebilecektir.¹⁶⁰ Burada kamu düzenini bozduğu ölçüde hukukun sözleşme özgürlüğüne müdahalesi gündeme gelmektedir. İslâm Fıkıh Akademisi tarafından verilen kararda belirtilen üç farklı durum da aynı doğrultudadır ve bu değerlendirme kriterlerini esas almaktadır.

Tek satıcılık sözleşmesinde piyasanın dengesini ve işleyişini bozan bir durumdan çok, sağlayıcının ürettiği malları daha etkin bir şekilde bilgili ve tecrübeli kimseler (tek satıcı) aracılığıyla satması, böylelikle ürün kalitesini artırmak üzere daha fazla vakit harcayabilmesini sağlamaya dönük bir durum vardır. Böyle bir iş birliğinden üçüncü taraf olarak tüketiciler zarar görmemekte, aksine kendilerine daha yakın bir muhatap bulma imkânına kavuşmaktadır. Böyle bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, tek satıcılık sözleşmesinin İslâm borçlar hukukuna hâkim ilke ve değerleri ihlâl etmeyeceği söylenebilir. Buradan hareketle de burada sayılan hedeflere hizmet eden ve bunları gerçekleştiren bir tek satıcılık sözleşmesi daha geniş perspektiften daha kaliteli mal ve hizmet sunumu sağladığı için toplumsal yarara da hizmet etmektedir denebilir. Burada hakkında herhangi bir *nass* bulunmayan *mürsel maslahat* söz konusudur denebilir.¹⁶¹

¹⁵⁸ Karar için bkz. İslâm Fıkıh Akademisi, “Karar”, *Mecelletü Mecmai'l-fikhi'l-İslâmî*, 14/3, 2004, s. 523-526; Metnin tercümesi için bkz. Uğur Bekir Dilek, “İslâm Hukuku Açısından Genel İşlem Koşulları İçeren Akitler: İz'an Akitleri (Türk Borçlar Kanunu Bağlamında)”, *Marifê: Dini Araştırmalar Dergisi*, XVIII/1, 2018, s. 253-254.

¹⁵⁹ “Açık kamu yararı gereği, temel ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarına -onları oluşturan etkenlere dokunulmadan- doğrudan müdahale edilerek belirli sınırları aşmasının önlenmesi maksadıyla resmî tavan fiyat belirlenmesine dar anlamda narh denir. Klasik fıkıh literatüründe devletin fiyatlara müdahalesi çerçevesinde çoğunlukla narhın bu türü incelenmektedir.” (TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cengiz Kallek, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, “Narh” maddesi, s. 390). Ayrıca bkz. Yüksel Çayıroğlu, “İslâm Hukukuna Göre İhtikâr Yasası”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVII/2 (2015), s. 358-361.

¹⁶⁰ Döndüren, “İslâm Hukukuna Göre Akdin Feshinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklam-Promosyon ve Acenelerin Temsil Yetkisi”, s. 119, 123-124; Eskicioğlu, *İslâm Hukuku Açısından Serbest Piyasa Ekonomisi*, s. 145; Servet Armağan, *İslâm Ekonomisi*, İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2005, s. 313.

¹⁶¹ Detaylı bilgi için bkz. TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi, İbrahim Kâfi Dönmez, İstanbul: TDV Yayınları, 2003, “Maslahat” maddesi, s. 82-86.

Tek satıcılık hakkının değerlendirilmesinde yol gösterici olabilecek bir diğer husus ihtikâr yasağıdır.¹⁶² Sözlükte “Karaborsacılık, istifçilik, vurgunculuk ve tekelcilik” gibi anlamlara gelen ihtikâr, ıstılah itibariyle “darlığı kamuya zarar verecek tüketim mallarının kıtlık yaratmak amacı ya da fiyat artışı beklentisiyle piyasadan çekilmesi”dir.¹⁶³ İnsanların ihtiyaçlarını sömürerek kolay yoldan kazanç elde etme arzusuna dayanan ihtikâr, zorunlu ihtiyaç malzemeleri söz konusu olduğunda ciddi sosyal problemlere yol açabileceğinden, İslâm’da yasaklanmıştır.¹⁶⁴ Nitekim Hz. Peygamber, “Câlib (şehre uzak yerden mal getiren tâcir) rızıklandırılmış, karaborsacı lânetlenmiştir.” buyurmuştur.¹⁶⁵ Tek satıcılık hakkı kapsamındaki mala yönelik bir ihtiyaç dahi olsa tek satıcı, bu malı adil bir fiyattan satıyor ise bu işlem caizdir ve yasaklanmış ihtikârın hükmünü almaz. Zira ihtikârın yasaklanmasının asıl nedeni bunun insanlara zarar vermesidir ve tek satıcılıktaki dağıtımın tek elden yapılması hususu tek başına bu sonucu doğurmaz. Öte yandan toplumun aslî ihtiyaçları karşılanamadığı bir durumdaki tek satıcılık hakkı ihtikâr yasağı kapsamındadır.¹⁶⁶

İhtikâr yapan kimselerin (muhtekir) insanlara verdiği zararların giderilmesi gerekir. Hz. Peygamber, döneminde stokçuluk yapan bir şahsa, şehirdeki mal ve erzakların tükendiği bir sırada elindeki malları serbestçe satarak stokçuluğa son vermesini emretmiştir. Bu şekildeki bir emir, günümüz koşullarında hukukî düzenlemelerin yapılması şeklinde tezahür edebilir. Tek satıcılık hakkının ihtikâr amacıyla kullanılmasına karşılık olarak çeşitli hukukî düzenlemelere gidilerek ve caydırıcı önlemler alınarak bu kimselerin ihtikâra son vermesi sağlanabilir. İhtikârın önlenmesi için alınan bir diğer tedbir, devlet tarafından bazı kimselerin ithalat yapmak üzere yetkilendirilmeleridir. Bu yolla içerideki arz sıkıntısı giderilmeye çalışılmaktadır. Benzer bir durum tek satıcılık hakkı bağlamında gündeme geldiğinde uygulanabilir. Bir diğer tedbir de temel tüketim malzemelerinde darlığa düşen yer bakımından ürünlerin o yerden çıkarılmasının yasaklanmasıdır.¹⁶⁷

Tek satıcılık hakkı ile ilgili bir diğer yasak telakki’r-rukânîdir. Telakki’r-rukânî, “şehirli tüccarın, pazara dışarıdan mal getiren câlib ya da üreticileri karşılayarak piyasa fiyatlarını öğrenmelerine fırsat bırakmadan ellerindeki ucuz kapatıp daha sonra yüksek fiyatlarla satması”dır.¹⁶⁸ Burada satıcılar piyasa ile ilgili bilgilere serbestçe erişememekte, alıcılar tekel oluşturmaktadırlar.¹⁶⁹ Telakki’r-rukânî’de satıcı şehre girdiğinde gabn muhayyerliğine sahiptir. Bu

¹⁶² Tekelcilik ve ihtikâr kavramları özdeş değildir. Ancak mal ve hizmet arzının tek taraflı olarak belirlenmesi, kamu yararına yol açma potansiyellerinin bulunması ve fiyatların belirli bir seviyede ayarlanabilmesi gibi ortak noktaları vardır. (TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cengiz Kallek, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, “İhtikâr” maddesi, s. 564.) Biz de burada bu ortak noktalardan hareketle ortak hükümlere varılabileceğini savunmaktayız.

¹⁶³ TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi, “İhtikâr” maddesi, s. 560.

¹⁶⁴ İhtikârın hükmünün haram mı yoksa mekruh mu olduğu hakkındaki tartışma için ayrıca bkz. Zeki Uyanık, “İslam Hukukunda İhtikâr”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 16 (2010), s. 438-441; Hüsnî Abdüsemî’ İbrahim, *Mevkûfû’s-şeriatî’l-İslâmiyye mine’l-ihikâr: dirâse fikhiyye mukârene*, İskenderiye: Münşee’tü’l-Maârif, 2011, s. 8-15.

¹⁶⁵ İbn Mâce, Ticârât, 12.

¹⁶⁶ Muhammed Suheyb b. Selmân Rûmî, “el-Vekâletü’l-hasriyye ve alâkatuhâ bi’l-ihikâr fi’l-fikhi’l-İslâmî” (Yüksek Lisans Tezi, Câmîatü İslâmiyye (Gazze), 2011, s. 99-100.

¹⁶⁷ TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi, “İhtikâr” maddesi, s. 562-563.

¹⁶⁸ TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi, “İhtikâr” maddesi, s. 563.

¹⁶⁹ Saleem, *Islamic Commercial Law*, s. 18.

muhayyerliğe dayanarak satıcı, sözleşmeyi feshedebilir.¹⁷⁰ Telakki'r-rukbân'ın yasaklanmasının arka planında da bunun ihtikâra yol açacağı düşüncesi bulunmaktadır.¹⁷¹ Telakki'r-rukbân'da malları şehre gelmeden karşılayıp piyasa fiyatından aşağıya alan kimse (mütelakkî) bu eyleminden men edilir ve eğer çarşı var ise çarşı ehline, yok ise oranın halkına satın aldığı malları arz etmeye zorlanır.¹⁷²

Tek satıcılık hakkının olumsuz anlamda bir tekel meydana getirmesi halinde uygulanabilecek tedbirler çerçeve itibariyle sunuldu. Bu tedbirlere uymayanlara ne gibi müeyyidelerin uygulanabileceği bir diğer konudur. Burada ihtikâr yapanlara karşı öngörülen müeyyideler bağlamında bir değerlendirme yapılabilir. Suçun ağırlığı, işleniş biçimi ve tekerrür gibi hususlar dikkate alınarak ihtikâr eylemi için ta'zir ve siyaset-i şer'iyye bağlamında bazı müeyyideler öngörülmektedir.¹⁷³ İhtikâr için uygulanabilecek müeyyidelerden biri kişinin, elindeki malları piyasa fiyatından satmasına zorlanmasıdır.¹⁷⁴ Kişinin mallarının zorla satılmasını (icbar) hacre benzeten Ebu Hanife, bunun yapılamayacağı görüşündedir. Bir diğer müeyyide, kişinin elindeki malların devletçe müsadere edilmesidir. Doktrinde bu müsadere kişinin elindeki malları satmaması halinde uygulanması gereken bir sonraki adım olduğu da ifade edilmektedir.¹⁷⁵ Buradan hareketle, tek satıcılık hakkının topluma zarar veren bir tekel oluşturması halinde ve tek satıcının da alınan tedbirlere uymaması halinde elindeki mallarının piyasa fiyatından satılmasına zorlanmasına, bu mümkün değilse müsaderesinin yapılmasına yetkili mercilerce karar verilebilecektir.

SONUÇ

Tek satıcılık sözleşmesi, ticarî hayatın ihtiyaçlarından ortaya çıkmış, "sağlayıcı" ile "tek satıcı" arasındaki hukukî ilişkileri düzenleyen "çerçeve" ve kanunda öngörülme eden edimleri bir araya getirmesi yönüyle de "sui generis" nitelikte, sağlayıcının ürettiği malların satımının etkili bir şekilde yapabilmesi amacıyla mallarının belirli bir bölgedeki "tek satış hakkı" nı bir tek satıcıya verdiği, bunun karşılığında tek satıcının da bu malları "kendi adına ve hesabına" satmak ve bunların sürümünü artırmakla yükümlendiği tam iki tarafa borç yükleyen ve süreklilik arz eden bir sözleşmedir. Günümüz Türk hukukunda tek satıcılık sözleşmesinde çalışmalar yapılmakta ve bu çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Bu çalışmalardan süzülen bir teori çalışmamızın ilk bölümünde verilmiştir. Bu teori ışığında bu sözleşmenin İslâm hukuku açısından değerlendirilmesi de ikinci bölümün konusu yapılmıştır.

Günümüz Türk borçlar hukuku iktisadi arka plan itibariyle liberalizme dayanmaktadır. Öte yandan İslâm borçlar hukukunun dayandığı iktisadi arka plan kendi özgün anlayış ve

¹⁷⁰ Yusuf Balta, "Telakki'l-Celeb/Rukbân (Dışardan Pazara Getirilen Malları Karşılama) Hadisinden Çıkarılan Fıkhi Hükümler", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/23 (2023), s. 72.

¹⁷¹ Balta, "Telakki'l-Celeb/Rukbân (Dışardan Pazara Getirilen Malları Karşılama) Hadisinden Çıkarılan Fıkhi Hükümler", s. 67.

¹⁷² Kahtân Abdurrahman Dûrî, *el-İhtikâr ve asaruhu fi'l-fikhi'l-İslâmî*, y.y.: Dârü'l-Furkan, 2000, s. 188-189.

¹⁷³ TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi, "İhtikâr" maddesi, s. 563.

¹⁷⁴ Fikri, "Qawâ'id al-Fiqhiyyah Analysis on the Prohibition of Monopoly Practices and Unfair Business Competition: A Critical Review", s. 142; Dûrî, *el-İhtikâr ve asaruhu fi'l-fikhi'l-İslâmî*, s. 170-174; İbrahim, *Mevkûfû şer'ati'l-İslâmiyye mine'l-ihikâr: dirâse fikhiyye mukârene*, s. 38.

¹⁷⁵ TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi, "İhtikâr" maddesi, s. 563.

değerlerine dayanmaktadır. Konunun her iki hukuk bakımından temellendirilmesi sözleşme özgürlüğünden geçmektedir. Sözleşme özgürlüğü içerisinde yer alan sözleşme tipini seçme ve içeriğini düzenleme özgürlüğü ile kişiler, kanunda düzenlenmemiş sözleşme tipini oluşturabilmekte ve içeriğini buna göre belirleyebilmektedirler. İslâm hukuku bakımından da esas alınan görüş sözleşme özgürlüğüdür. Burada da kişiler, isimsiz sözleşmeler oluşturabilmektedir. Kişiler, klasik dönem İslâm hukukunda yer almayan sözleşme tiplerini belirlemekte ve içeriklerini düzenlemekte kural olarak serbesttirler. Ancak bu serbestinin kimi sınırları vardır. Bu bağlamda İslâm hukuku açısından tek satıcılık sözleşmesinin değerlendirilmesine ilişkin yapılacak bir incelemenin sözleşme teorisi bakımından içeriğe (*mahall ma'kûdun aleyh*) odaklanması gerekmektedir. Buradaki değerlendirme sonucunda, çerçeve niteliğindeki tek satıcılık sözleşmesinde birel satış sözleşmelerinin konularının hukukî işleme uygun (*mütekavvim*), mevcut ve mümkün, teslim edilebilir (*makdûru't-teslîm*), mülkiyet altında ve belirli ve belirlenebilir olması gerektiği sonucuna varılmıştır. Tüm bu şartları taşıyan bir şeyin tek satıcılık sözleşmesinde birel satış sözleşmelerine konu edilmesinde herhangi bir sakınca görünmemektedir. “Çerçeve” içerisinde kalan ve değerlendirilmesi gereken bir diğer husus tek satıcılık hakkıdır. İslâm borçlar hukukuna hâkim ilkeler ışığında tek satıcılık hakkı, fiilen piyasa koşullarını zedeleyen ve gerçek manada bir tekel oluşturarak tüketicileri zarara uğratan bir hâl almadığı sürece herhangi bir sakınca oluşturmayacaktır. Bunun ötesinde tek satıcılık hakkı, kaliteli mal ve hizmetlerin sağlanması, tüketicilere daha yakın ve kolay iletişim imkânı sağlaması gibi birçok açıdan toplumsal faydaya hizmet edebilecektir.

Bu çalışmada günümüz ticarî hayatının bir getirisi olan sözleşme tiplerinden tek satıcılık sözleşmesine ilişkin teori Türk hukuku üzerinden ortaya konulduktan sonra bunun İslâm hukuku açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Ticarî hayatın akışkan, değişen ve gelişen yapısı dikkate alınarak pratik hayattan doğan birçok sözleşme tipinin İslâm borçlar hukuku açısından değerlendirilmesi gerektiği burada ifade edilebilir. Bu çalışmalar yardımıyla İslâm borçlar hukukunda sözleşme özgürlüğü prensibinin bir görünümü olarak isimsiz sözleşmeler anlayışı yerleşebilecek, burada İslâm borçlar hukuku prensipleri ışığında değerlendirmeler yapmak mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk Ahmed, Senhûrî. *Mesâdirü'l-hak fi'l-fikhi'l-İslâmî*. C. 1. Kahire: Câmîatü'd-Devli'l-Arabiyye, 1954.
- Abdürrezzâk Ahmed, Senhûrî. *Nazariyyetü'l-akd*. Beyrut: el-Mecmaü'l-İlmi'l-Arabî el-İslâmî, 1934.
- Akyol, Şener. *Borçlar Hukuku (Özel Borç İlişkileri) I. Fasikül*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1984.
- Apaydın, Şüheda Nur. "Türk ve İslam Hukukunda Sözleşmenin İçeriğini Düzenleme Özgürlüğü ve Sınırları". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.
- Aral, Fahrettin, ve Hasan Ayrancı. *Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri*. Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Tıpkı 12. Baskı. Ankara: Yetkin Yayınları, 2019.
- Armağan, Servet. *Anahatlarıyla İslâm Hukuku (Temel Bilgiler-Kaynaklar)*. İstanbul: Işık Akademi Yayınları, 2009.
- Armağan, Servet. *İslâm Ekonomisi*. İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2005.
- Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. 16. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları, 2019.
- Ayengin, Tevhit. "İslâm'da İktisadî Hayatın Ahlâkî Boyutu". *İslâmî Araştırmalar*, C. 16/S. 4 (2003): (s. 648-659).
- Azzâm, Hamed Fahri. "Bir Akidde Akidlerin Birleşmesinin Hükümü 'Çağdaş Uygulamalara Temel Bir Yaklaşım'". Çev. Ahmet İnanır. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* III, sy 5 (2015): 299-328.
- Balta, Yusuf. "Telakkî'l-Celeb/Rukbân (Dışardan Pazara Getirilen Malları Karşılama) Hadisinden Çıkarılan Fıkhi Hükümler". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12/S. 23 (2023): (s. 52-81).
- Bardakoğlu, Ali. "İslâm Hukukunda Akit Hürriyeti ve Akdî Şartlar Açısından Bu Hürriyetin Sınırı". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1 (1983): (s. 9-30).
- Berki, Ali Himmet. *Hukuk Tarihinden İslâm Hukuku*. Ankara: Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1955.
- Bingöl, Muhammet Emin. "TTK M. 112 Kapsamında Denkleştirme İsteminin Hukuki Niteliği". İçinde *Sorumluluk Hukuku Seminerler*, editör Başak Baysal, 1. Baskı., İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2016: (s. 141-169).
- Bölükbaşı, Ali Haydar. *İslâm Borçlar Hukukunda Niza*. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Çalış, Halit. "İslâm Borçlar Hukukunda Akit Serbestisi ve Genel Olarak Sınırlamaları". *Dini Araştırmalar*, C. 7/S. 19 (2004): (s. 269-295).
- Çayıroğlu, Yüksel. "İslâm Hukukuna Göre İhtikâr Yasağı". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XVII, S. 2 (2015): (s. 315-370).
- Çeker, Orhan. *İslam Hukukunda Akidler*. 1. Baskı. Konya: Tekin Kitabevi, 2014.
- Çolak, Abdullah. "İslâm'ın İktisadî Prensipleri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 3/S. 4 (2003): (s. 29-49).
- Dağ, Kübra. *Tek Satıcılık Sözleşmesinin Sona Ermesi ve Sona Ermenin Hukuki Sonuçları*. 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Dilek, Uğur Bekir. "İslâm Hukuku Açısından Genel İşlem Koşulları İçeren Akidler: İz'an Akidleri (Türk Borçlar Kanunu Bağlamında)". *Marifet: Dini Araştırmalar Dergisi*, C. XVIII/S. 1 (2018): (s. 231-257).
- Döndüren, Hamdi. "İslâm Hukukuna Göre Akdin Feshinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklâm-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi". *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, Konya: Kombad Yayınları, 1997: (s. 112-138).
- Dürî, Kahtân Abdurrahman. *el-İhtikâr ve asaruhu fi'l-fikhi'l-İslâmî*. y.y.: Dârü'l-Furkan, 2000.

- Erdem, Ercüment. "Tek Satıcılık Sözleşmesinde Denkleştirme Talebi (Müşteri Tazminatı)". İçinde *Bilgi Toplumunda Hukuku Ünal Tekinalp'e Armağan Cilt I*, editör Hüseyin Ülgen, Arslan Kaya, ve Gül Okuyan Nilsson, 1. Baskı., İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2003: (s. 91-120).
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. 7. Baskı. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.
- Eren, Fikret. *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*. 9. Baskı. Ankara: Yetkin Yayınları, 2021.
- Eren, Fikret. "İsimsiz Sözleşmelere İlişkin Bazı Sorunlar". *Prof. Dr. Turgut Akıntürk'e Armağan*, İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2008: (s. 85-111).
- Eren, Fikret. "İsimsiz Sözleşmelerin Genel Teorisi". *Türk Borçlar Hukuku Açısından İsimsiz Sözleşmeler Sempozyumu*, editör Z. İpek Yücer Aktürk, Ankara: Yetkin Yayınları, 2022: (s. 13-55).
- Eskicioğlu, Osman. *İslam Hukuku Açısından Serbest Piyasa Ekonomisi*. İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1995.
- Fikri, Ahmad Lutfi Rijalul. "Qawā'id al-Fıqhıyyah Analysis on the Prohibition of Monopoly Practices and Unfair Business Competition: A Critical Review". *Justica Islamica: Jurnal Kajian Hukum dan Sosial*, C. 18/S. 1 (2021): (s. 133-148).
- Güçlü, Hasan Ali. *Franchise Sözleşmesi*. 2. Baskı. İstanbul: Aristo Yayınevi, 2020.
- Güçlüer, Alev. *Tek Satıcılık Sözleşmesi*. 1. Baskı. İstanbul: Platon Plus Yayıncılık A.Ş. Yayınları, 2023.
- Gümüş, Mustafa Alper. *Borçlar Hukuku Özel Hükümler Cilt-I*. 3. Bası. İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2013.
- Gürkaynak, Gönenc. *Rekabet Hukuku*. 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022.
- Haçkalı, Abdurrahman. "İslâm Hukuku Açısından Akit Serbestisi Prensibi". *Dinî Araştırmalar*, C. 5/ S. 13, t.y.: (s. 119-136).
- Hafif, Ali. *İslam Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri (Eşya Hukuku ve Borçlar Hukuku)*. Çev. Rahmi Yaran. 4. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.
- Hammad, Nezi. "İctimâ' ukûd-u'l-müteaddide fi safka vâhide". *Kazâyâ fıkhiyye muâsıra fi'l-mâl ve'l-iktisâd*, Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 2001: (s. 247-279).
- Hasauzzaman, S. M. *İslam İktisadının Fıkhi İlkeleri*. Çev. Hamdi Çilingir. 1. Baskı. İstanbul: İktisat Yayınları, 2017.
- İbrahim, Hüsnî Abdüsseмі'. *Mevkûfû's-şeriatî'l-İslâmiyye mine'l-ihdikâr: dirâse fıkhiyye mukârene*. İskenderiye: Münşetü'l-Maârif, 2011.
- İslâm Fıkıh Akademisi, "Karar", *Mecelletü Mecmai'l-fıkhi'l-İslâmî*, 14/3, 2004.
- İşgüzar, Hasan. *Tek Satıcılık Sözleşmesi*. İstanbul: Dayınanlı Hukuk Yayınları, 1989.
- Johan, Arvie. "Monopoly Prohibition According to Islamic Law: A Law and Economics Approach". *Mimbar Hukum*, C. 27/S. 1 (2015): (s.166-178).
- Karadağı, Ali Muhyiddin Ali. "Ehâdisü'n-nehy an safkateyn fi safka vâhide seneduhâ ve metnuhâ ve fikhuhâ". *Buhûs fi fıkhi'l-muâmelâti'l-mâliyyeti'l-muâsıra*, Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2001: (s. 343-391).
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku* 2. 9. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Karayaka, Hüseyin. "Akit Hürriyetinin Kur'ânî Dayanakları". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 36 (2020): (s. 227-253).
- Karayaka, Hüseyin. *İslam Borçlar Hukukunda Akit Hürriyeti*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022.
- Kaya, Arslan. *Türk Ticaret Kanunu Şerhi Acentelik*. 2. Baskı. İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2016.
- Kaya, Mustafa İsmail. *Acentelik Hukuku*. 1. Baskı. Ankara: Adalet Yayınevi, 2014.

- Kayihan, Şaban. *Türk Hukukunda Acentelik Sözleşmesi*. Güncellenmiş 5. Baskı. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2018.
- Kılıçoğlu, Ahmet M. *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*. Genişletilmiş 3. Bası. Ankara: Turhan Kitabevi, 2021.
- Koç, Mehmet. *Acentenin Denkleştirme İstemi (Portföy Tazminatı)*. 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2020.
- Küçükayhan Aşçıoğlu, Meltem. *Rekabet Hukuku ve Dağıtım Sözleşmeleri*. 1. Baskı. Ankara: Adalet Yayınevi, 2011.
- Nurcu, Elif İlkay. *Bayilik Sözleşmesi*. 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi. Ali Bardakoğlu. C. 6. İstanbul: TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi, 1992.
- TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi. İbrahim Kâfi Dönmez. C. 7. İstanbul: TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi, 1993.
- TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi. İbrahim Kâfi Dönmez. C. 13. İstanbul: TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi, 1996.
- TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi. İbrahim Kâfi Dönmez. C. 28. Ankara: TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi, 2003.
- TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi. Cengiz Kallek. C. 21. Ankara: TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi, 2000.
- TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi. Cengiz Kallek. C. 32. Ankara: TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi, 2006.
- Oktay, Saibe. “İsimsiz Sözleşmelerin Geçerliliği, Yorumu ve Boşlukların Tamamlanması”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 55/S. 1-2 (2011): (s. 263-296).
- Olgaç, Samet Can. *Tek Satıcılık Sözleşmesi ve Tek Satıcının Denkleştirme İstemi*. 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Onur, Mehmet. *İslam Borçlar Hukukunda Risk Teorisi ve Rizikolu Akitler*. 1. Baskı. Ankara: Astana Yayınları, 2018.
- Ömer, Eşref Resmî Enîs, “el-Vekâletü't-ticâriyye el-hasriyye fi'l-fikhil'l-İslâmî ve'l-kânûn”, Yüksek Lisans Tezi, Câmîatü Necâh Vataniyye, 2012.
- Özdirek, Recep. *İslâm Hukukunda Akdın Sınırları*. İstanbul: Yedirenk, 2010.
- Rado, Türkân. *Roma Hukuku Dersleri Borçlar Hukuku*. 16. Bası. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2021.
- Rûmî, Muhammed Suheyb b. Selmân, “el-Vekâletü'l-hasriyye ve alâkatuhâ bi'l-ihikâr fi'l-fikhi'l-İslâmî”, Yüksek Lisans Tezi, Câmîatü İslâmiyye (Gazze), 2011.
- Sak, Burak. *Dağıtım Sözleşmelerinde Denkleştirme İstemi (TTK m. 122)*. 1. Baskı. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020.
- Saleem, Muhammed Yusuf. *Islamic Commercial Law*. Singapore: John Wiley&Sons, 2013.
- Samar, Mahmut. *İslâmî Finans Ürünlerinde Akitlerin Birleştirilmesi*. 1. Baskı. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019.
- Seliçi, Özer. *Borçlar Kanununa Göre Sözleşmeden Doğan Sürekli Borç İlişkilerinin Sona Ermesi*. İstanbul: Fakülter Matbaası, 1976.
- Serozan, Rona, Başak Baysal, ve Kerem Cem Sanlı. *Borçlar Hukuku Özel Bölüm*. Güncellenmiş ve Genişletilmiş 4. Bası. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019.
- Tabakoğlu, Ahmet. *İslâm İktisadına Giriş*. Gözden Geçirilmiş 2. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.
- Tabakoğlu, Ahmet. *Toplu Makaleler II İslâm İktisadı*. İstanbul: Kitabevi, 2005.
- Tahiroğlu, Bülent. *Roma Borçlar Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları, 2016.
- Tandoğan, Halûk. “Tek Satıcılık Sözleşmesi”. *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*, C. 11/S. 4 (1982): (s. 1-36).

- Tatlı, Tuğba. “Tek Satıcılık Sözleşmesinde Tek Satıcının Tekel Hakkının Rekabet Hukuku Boyutuyla Değerlendirilmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Uyanık, Zeki. “İslam Hukukunda İhtikâr”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 16 (2010): (s. 433-476).
- Yeniocak, Umut. *Franchise Sözleşmesi*. 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- Yeşiltepe, Salih Önder. “Tek Satıcılık Sözleşmesinde Tekel Hakkının Üçüncü Kişilere Karşı İleri Sürülmesi”. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4/S. 2 (2017): (s. 133-152).
- Yeşiltepe, Salih Önder. “Tek Satıcılık Sözleşmesinin Öğretide Benzer Olarak Belirtilen Sözleşmelerden Ayırt Edilmesi”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 13/S. 1-2 (2007): (s. 169-191).
- Yılmaz, Hümeýra. *Acentenin Denkleştirme İstemi*. 1. Baskı. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020.
- Yiğitbaşı, Beyza. “Tek Satıcının Rekabet Etme Yasası”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Yücer Aktürk, İpek. *İsimsiz Sözleşme Genel Teorisi ve Uzaktan Öğretim Sözleşmesi*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2016.
- Zerka, Mustafa Ahmed. *İslâm Hukuku I. Çev. Servet Armağan. Gözden Geçirilmiş 2. Baskı. İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2006.*
- Zevkliler, Aydın, ve K. Emre Gökyayla. *Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri*. 20. Bası. İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2020.
- Zeydân, Abdulkerim. *İslâm Hukukuna Giriş*. Çev. Ali Şafak. 13. Baskı. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2020.
- Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*. Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, 1997.